

UNELE OBSERVAȚII ASUPRA INFORMAȚIILOR LITERAR-ISTORICE BIZANTINE PRIVITOARE LA REGIUNEA DUNĂRII DE JOS ÎN SECOLELE V–X

DE
COSTEL CHIRIAC

În desenele și acutele dispute și confruntări de idei, ale căror protagoniste s-au dovedit a fi școlile istorice moderne și contemporane din țările sud-est europene și nu numai ele, cu privire la etnogeneza, continuitatea, dispariția, extinderea geografică sau evoluția unor etnii de ieri și de azi, putem afirma că apelul la istoriografia bizantină a fost aproape permanent și, de multe ori, părtinitor¹. Nu ne propunem rediscutarea în ansamblu a unora din aceste probleme despre care s-a scris enorm. Dorim numai să ne exprimăm unele puncte de vedere personale sau să aducem, unde este posibil, câteva precizări asupra modului în care istoriografia bizantină dintre secolele V–X oglindește realitățile etnice din regiunea Dunării de Jos și îndeosebi, pe cele de la nordul marelui fluviu. Suntem conștienți că multe dintre punctele noastre de vedere coincid, în bună parte, cu acelea ale școlii istoriografice românești, mai vechi sau mai recente, lucru care nu poate decât să ne bucure. În același timp însă, am încercat să aprofundăm sau să nuanțăm unele interpretări sau idei insuficient exploatate de către cei care s-au aplecat, înaintea noastră, asupra acestor probleme. Amintim, printre istoricii și filologii români care s-au preocupat de lecturarea, traducerea sau interpretarea critică a izvoarelor istoriografice bizantine care privesc istoria națională, pe: Gh. Șincai², Petru Maior³, A. D. Xenopol⁴, D. Onciul⁵, N. Iorga⁶, S. Pușcariu⁷, V. Pârvan⁸, Gh. Popa-Lisseanu⁹, I. Nistor¹⁰, G. I. Brătianu¹¹, P. P. Panaitescu¹², C. C. Giurescu¹³, I. I. Rusu¹⁴,

¹ Sunt bine cunoscute controversele dintre școlile istorice din Balcani și Europa Centrală, mai ales în legătură cu probleme ca etnogeneza și continuitatea românilor, apariția și instalarea slavilor la Dunăre și în sudul Peninsulei Balcanice, crearea statelor bulgar și maghiar în a doua jumătate a mileniului I d. Hr. etc. Adeseori aceste controverse au fost, din nefericire, dictate de înguste interese politice, de moment, sau de un naționalism exacerbat.

² Gh. Șincai, *Hronica românilor și a mai multor neamuri*, Buda, 1812, *passim*.

³ Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, Pesta, 1812, cap. IV.

⁴ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*⁴, I, ed. V. Mihăilescu-Bîrliba, București, 1985; idem, *Une énigme historique. Les Roumains au moyen age*, Paris, 1885.

⁵ D. Onciul, *Scrieri istorice*, ed. A. Sacerdoțeanu, București, 1968, vol. I, p. 441–580 și vol. II p. 143–165.

⁶ N. Iorga, *Histoire*, II, *passim*; idem, *Istoria românilor*², vol. II, ed. I. Ioniță, V. Mihăilescu-Bîrliba, V. Chirica, București, 1992, *passim*; idem, *Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie*, București, 1915–1916, *passim*.

⁷ S. Pușcariu, *Locul limbii române între limbile romanice*, București, 1920.

⁸ V. Pârvan, *Contribuții*; idem, *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, București, 1923.

⁹ G. Popa-Lisseanu, *Dacia*, I, II; idem, *Continuitatea*; idem, IIR.

¹⁰ I. Nistor, *Autohtonismul dacoromanilor în spațiul carpato-dunărean*, în *AARMSI*, tom. XXXIV, 1942, 7.

¹¹ G. I. Brătianu, *O enigmă*; idem, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, ed. V. Râpeanu, Chișinău, 1991; idem, *Marea Neagră*, ed. V. Spinei, 2 vol., București, 1988, *passim*.

¹² P. P. Panaitescu, *Interpretări românești*², București, 1994, p. 65–82.

¹³ C. C. Giurescu, *Formarea poporului român*, Craiova, 1973; idem, *Istoria românilor*, I, București, 1935, *passim*; idem, *Târguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, 1967, *passim*.

¹⁴ I. I. Rusu, *Etnogeneza românilor*, București, 1981; idem, *Elemente traco-getice în Imperiul Roman și în Byzantium (veacurile III–VI)*, București, 1976.

¹⁵ G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, 1980.

G. Ivănescu¹⁵, H. Mihăescu¹⁶, Gh. Ștefan¹⁷, I. Nestor¹⁸ și mulți alții. În ultimile trei sau patru decenii în domeniul studierii informațiilor istoriografiei bizantine, alături de extinderea și continuarea săpăturilor arheologice privind a doua jumătate a mileniului I d. Hr. în țara noastră se remarcă apariția și consolidarea unui curent de cercetare multidisciplinar. Acest curent științific urmărește, cum este și firesc în cazul științei contemporane, coroborarea informațiilor istoriografice cu cele arheologice, epigrafice, lingvistice, numismatice sau sigilografice. Prin această manieră de a studia o epocă istorică, viziunea cercetătorului de astăzi asupra unor fenomene, tratate unilateral altădată, devine mai cuprinzătoare, mai nuanțată și mai completă. Istoriografia românească dispune din acest punct de vedere, în ceea ce privește istoria celei de-a doua jumătăți a mileniului I d. Hr., de contribuțiile binecunoscute ale unor cercetători cu o bogată activitate publicistică precum: I. Barnea, P. Diaconu, E. Popescu, M. Comșa, L. Bârză, St. Brezeanu, R. Harhoiu, M. Sâmpetru, S. Dolinescu-Feche, C. Preda, de la București, D. Gh. Teodor, I. Ioniță, V. Spinei de la Iași, M. Rusu, N. Gudea, D. Protase, K. Horedt de la Cluj. Desigur, am omis, fără intenție, numele multor specialiști a căror contribuție o vom cita la momentul potrivit.

★

Revenind la intențiile demersului nostru ne simțim datori cu câteva precizări care țin de structura și atribuirea cronologică a materialului prezentat. Astfel, am considerat că, pentru a opera unele distincții sau aprecieri legate de anumite grupuri etnice sau chiar de indivizi nominalizați în sursele istoriografice bizantine, este imperios necesar să comentăm împrejurările ca și zona geografică vizată de sursa respectivă. În acest scop a trebuit să ne orientăm asupra informațiilor care au un grad mai mare de precizie cronologică și geografică precum și o concizie și credibilitate sporite. Din punct de vedere cronologic am optat pentru sursele care relatează stări de lucru, evenimente sau observații ce se încadrează între jumătatea secolului V d. Hr. și până la sfârșitul secolului X d. Hr. Acest interval corespunde celui dintre momentul funcționării marelui imperiu hunic al lui Attila, din Câmpia Pannonică și acela al revenirii bizantine la Dunărea de Jos în anul 971 d. H..

În altă ordine de idei precizăm că, din multitudinea și diversitatea informațiilor izvoarelor istoriografice bizantine ne-am oprit asupra celor ce vizează ca arie de desfășurare geografică regiunea, destul de întinsă, a Dunării de Jos și mai ales, acea parte a ei situată la nord de marele fluviu. Acest lucru nu înseamnă că am trecut cu vederea sau am insistat mai puțin asupra unor informații care, deși privesc în mod direct zonele sud-dunărene, sunt valabile, indirect, într-o măsură mai mare sau mai mică și pentru teritoriile nord-dunărene. Am considerat că este mai util să procedăm la prezentarea observațiilor noastre în funcție de categoriile de informații oferite de sursele respective și nu după natura izvoarelor ca atare (narrative, geografice, juridice, militare, eclesiastice etc.). Astfel, cunoscut fiind faptul că cele mai multe informații din sursele istoriografiei bizantine aparținând secolelor V–X se datorează deselor conflicte dintre Imperiu și populațiile stabilite temporar sau definitiv la Dunărea de Jos, este lesne de înțeles că atari acțiuni militare aveau niște urmări previzibile și de o parte și de cealaltă. Ne referim, spre exemplu, la menționarea expresă a numelor de populații, triburi și etnii cu care armata bizantină intra în conflict aproape permanent.

În al doilea rând ca importanță, pentru discuția de față, considerăm că este luarea de prizonieri, deportarea lor la nord sau la sud de Dunăre și schimburile sau răscumpărările practicate cu ei. Aceste exemple sunt prezente foarte des în literatura epocii, ele oferind unele indicii interesante în legătură cu mozaicul etnic de la Dunărea de Jos în a doua jumătate a mileniului I d. Hr..

Am considerat necesar să amintim și numele arhaizante sub care, adesea, autorii bizantini pomenesc noile populații sau grupuri etnice stabilite la frontiera dunăreană a Imperiului. Această practică, specifică

¹⁶ Mihăescu, *La langue*; idem, *La romanité*; Mauricius, *AM*, p. 5–21; Procopius, *Războiul*, p. 5–22; Procopius, *Istoria secretă*, p. 5–14; Teofilact, *Istorie*, p. 5–14; H. Mihăescu, *Torna, torna, fratere*, în *Byzantina*, 8, Thessalonik, 1976, p. 23–35.

¹⁷ Gh. Ștefan, în *Istoria României*, I, 1960, *passim*; idem în *Introducere la FHDR*, II, București, 1970; p. V–XXI; idem, *Tomis et Tomac*, în *Dacia*, NS, 11, 1967, p. 253–258; idem,

Le probleme de la continuité sur le territoire de la Dacie, în *Dacia*, NS, 12, 1968, p. 347–354.

¹⁸ I. Nestor, *La penetration des slaves dans la Péninsule Balkanique et la Grece Continentale. Considerations sur les recherches historique et archeologiques*, în *RESEE*, I, 1963, 1–2 p. 41–67; idem, *Arheologia perioadei de trecere la feudalism pe teritoriul RPR*, în *Studii*, 15, 1962, p. 1425–1438.

literaturii postclasice greco-latine, se încetățenește în scrierile epocii și va dăinui aproape un mileniu. Nu este lipsită de interes nici mențiunea expresă a unor indivizi aparținând diverselor grupuri etnice sau lingvistice, prezenți în miezul unor evenimente mai mult sau mai puțin importante. În cazul unor autori ca Procopius din Caesarea, spre exemplu, întâlnim foarte multe informații privind situația toponimică din provinciile dunărene. Desigur că, din multitudinea de nume proprii întâlnite în *De aedificiis*, s-au putut desprinde niște concluzii de ordin lingvistic și etnic ce cu greu pot fi trecute cu vederea. Același lucru se poate susține și în legătură cu aspectul vieții creștine din regiunile danubiene, așa cum transpar ele din anumite izvoare literare. Uneori am considerat că nu este lipsită de interes menționarea unor opinii fanteziste, a unor etimologii forțate sau informații fără un fundament logic sau istoric minim, acestea constituind un grăitor exemplu în legătură cu limitele istoriografiei din epoca respectivă. Atragem atenția că, așa cum reiese din titlul articolului, am avut în vedere numai acele informații ale autorilor bizantini care vizează, voit sau nevoit, realitățile etnice de la Dunărea de Jos. Nu am avut nici o clipă intenția de a extrapola sfera discuțiilor în domeniul infinit al speculațiilor cu caracter interdisciplinar tocmai din dorința de a nu deforma simpla imagine, bună sau rea, convenabilă sau nu, pe care istoriografia bizantină, cu toate limitele ei, ne-o oferă asupra vieții tumultuoase, adesea dramatice, din provinciile și regiunile dunărene situate în vecinătatea cursului inferior al fluviului.

Zbuciumatul secol al V-lea d. Hr. a însemnat pentru regiunile dunărene o vreme de nesiguranță, de conflicte și de ciocniri de interese în care imperiul a trebuit să se confrunte permanent cu forța militară a germanicilor ostrogoți sau vizigoți. Atât primii dintre cei menționați, instalați în Pannonia, cât și ceilalți, stabiliți în calitate de *foederati* în ținuturile Traciei, vor contribui intens la o adevărată germanizare a armatei Imperiului de Răsărit¹⁹. Aceste elemente alogene vor împânzi, alături de taifali, marcomani, heruli și alani, armata romană de la sfârșitul secolului al IV-lea și din prima jumătate a celui următor²⁰. Credința împăraților din această vreme că vor putea face din acești „barbari” niște apărători devotați ai provinciilor din apropierea limesului sau niște agricultori pașnici, s-a dovedit a fi o iluzie, pe care de altfel o găsim bine expusă într-unul din discursurile lui Themistios (*Orationes*, XVI) încă din secolul IV²¹. O dovadă clocventă a relațiilor de ostilitate existente adeseori între populația din dioceza Traciei și federații goți este bine zugrăvită de către Zosimos în a sa *Istorie contemporană*²².

Episodul a avut loc în jurul anului 386 d. Hr. la Tomis, capitala provinciei Sciția Mică, (aproximativ Dobrogea de astăzi). Ni se relatează conflictul armat dintre garnizoana locală a orașului și federații „barbari” din afara cetății. Această situație a fost generată de aroganța unor astfel de pseudoaliați ai împăratului, cât și de situația grea a militarilor locali, tratați cu dispreț de autoritățile de la Constantinopol. În aceste condiții, comandantul garnizoanei tomitane, pe nume Gerontius, „bărbat destoinic, de o forță fizică excepțională și apt pentru orice ispravă de război” ridică armele, alături de soldații săi, împotriva „barbarilor” insolenți și trufași pe care, de altfel, îi măcelărește, salvând provincia de abuzurile și jafurile acestora. Cu aceeași ocazie, scrie Zosimos, soldații tomitani „și aduseră aminte de numele lor de romani”²³. Urmarea, nefirească, a acestui act de devotament, în ultimă instanță, a fost atitudinea ostilă a lui Theodosius I, care intenționa chiar să-l pedepsească pe Gerontius pentru poziția sa față de așa-ziii aliați ai împăratului. Este interesant de semnalat că acest episod coincide în timp cu sporirea amploarei manifestărilor antigermanice în chiar capitala imperiului, Constantinopol²⁴. Cu toate acestea, multe elemente etnice germanice ajung în funcții militare sau civile foarte înalte, în dauna aristocrației de limbă greacă sau latină din provinciile statului roman târziu ori chiar din capitală²⁵.

¹⁹ E. Stein, *Geschichte des spätromischen Reiches*, I, Viena, 1928, p. 337–387; F. Lot, *La fin du monde antique et le debut du moyen âge*, Paris, 1927, p. 220–232; G. Ostrogorski, *History of the Byzantine State*, New Brunswick–New Jersey, 1957, p. 48–51; Velkov, *Cities*, p. 264; N. Christie, în *Alba Regia*, 25, 1995, p. 305–306.

²⁰ N. Iorga, *Istoria Românilor*², II, București, 1992, p. 151–158 și comentariile lui I. Ioniță, *ibidem*, p. 159–161; P. Brown, *Il mondo tardo antico. Da Marco Aurelio a Maometto*, Torino, 1974, p. 102–103; A. Momigliani, *Il cristianesimo e la decadenza dell'Impero romano*, în *Il conflitto tra paganesimo*

e cristianesimo nel secolo IV, Torino, 1975, p. 13–14. Vezi, în același volum, studiul semnat de E. A. Thompson, *Il cristianesimo e i barbari del Nord*, p. 67–88.

²¹ *FHDR*, II, p. 73–77; *DID*, II, p. 403.

²² *FHDR*, II, p. 315–317.

²³ *Ibidem*, p. 317.

²⁴ G. Ostrogorski, *op. cit.*, p. 50.

²⁵ R. T. Ridley, *The fourth and fifth century civil and military hierarchy in Zosimus*, în *Byzantion*, XL, fasc. 1, Bruxelles, 1971, p. 91–104; E. A. Thompson, *op. cit.*, p. 82–83.

Un caz notoriu de infidelitate și carierism lipsit de scrupule este acela al lui Gainas, un got stabilit în Imperiu și care a fost numit Theodosius I în funcția înaltă de *magister militum praesentalis*²⁶. Despre acest Gainas care, după o frumoasă carieră militară în imperiu, va încerca să se refugieze la nord de Dunăre, ne informează mai mulți autori contemporani cu evenimentul care trebuie să fi avut loc către anul 400 d. Hr. Printre aceștia menționăm pe Zosimos²⁷, Sozomenos²⁸ și Theodoretos din Cyr²⁹. Acesta din urmă, într-un pasaj din lucrarea sa *Istoria bisericească*, relatează cuvintele moralizatoare pe care sfântul Ioan Hrisostomul le-a adresat lui Gainas cu prilejul unei confruntări: „...ai fost cinstit cu haină de consul; și trebuie să te gândești ce erai odinioară și ce ai ajuns acum, care era sărăcia dinainte și care este belșugul prezent, ce fel de haine avuseși înainte de a trece Istrul și ce fel de veșminte ai îmbrăcat acum”. Cu toate acestea, Gainas, răsculând armata din Tracia, se refugiază la nord de Dunăre împreună cu „barbarii” ce-l însoțeau, în anul 400 d. Hr. Aici însă intră în conflict cu Uldes (sau Uldis), șeful hunilor transdunăreni, care lichidează rezistența armatei lui Gainas, generalul got găsindu-și sfârșitul. Se pare că moartea acestuia a fost urmarea politicii de învrăjpire practică de Imperiul de la Constantinopol, ce ațâțase pe Uldes contra lui Gainas, deoarece Zosimos ne informează că Uldes a procedat astfel „crezând totodată că va face un serviciu împăratului roman”³⁰. Prezența unor elemente etnice alogene în provinciile dunărene ale imperiului, în calitate de federați sau colonizate în scopuri economice ca și pentru repopularea unor zone afectate de marile invazii din sec. III–IV d. Hr. constituie o realitate susținută de foarte multe izvoare literar-istorice. Printre aceste grupuri etnice nord-dunărene se numără, îndeosebi, carpii, sarmații, goții, ostrogoții, alanii, vizigoții și bastarnii³¹. În a doua jumătate a secolului IV d. Hr., Ammianus Marcellius semnalează deja în Dobrogea, probabil lângă Carsium, cu ocazia războiului purtat de Valens cu goții, în 368, un „sat al carpilor” (*vicus Carporum*)³². În secolul al VI-lea, în lucrarea lui Procopius *Despre zidiri* sunt menționate unele toponime de pe limesul dobrogean: Basternas, Scythias, Sarmathon³³, care amintesc de vechile colonizări de elemente „barbare” la sud de Dunăre.

După apariția, la 376, a hunilor în preajma Dunării de Jos, situația politică a imperiului devine foarte critică, mai ales după dezastrul de la Adrianopol din 378³⁴.

Despre prezența hunilor în preajma Dunării ne vorbește Sozomenos, descriind activitatea de apostolat a episcopului Sciției (Mici), Theotimos, admirat până și de către „barbarii huni din jurul Istrului” la sfârșitul sec. IV d. Hr.³⁵. Același autor ne descrie primele raiduri hunice la sud de fluviu conduse de Uldes, personaj amintit ceva mai înainte cu ocazia conflictului declanșat de gotul Gainas la Dunăre către anul 400. Acest Uldes (sau Uldis) este primul șef hun atestat în izvoare ca stabilit pe teritoriul de azi al țării noastre³⁶. El a reușit să ocupe prin trădare orașul Castra Martis unde își organizează o bază de atac, de unde, prin năvăliri repetate, pustiește Tracia. Sozomenos ne spune că însuși Uldes a fost trădat de apropiații săi care, cumpărați cu daruri de către împărat, l-au părăsit fugind în imperiu³⁷. Uldes s-a retras ulterior în grabă la nord de Dunăre pierzându-și foștii aliați printre care se numărau și scirii³⁸.

²⁶ G. Ostrogorsky, *op. cit.*, p. 50; R. T. Ridley, *op. cit.*, p. 93.

²⁷ *FHDR*, II, p. 317.

²⁸ *Ibidem*, p. 229–231, nota 10.

²⁹ *Ibidem*, p. 237.

³⁰ *Ibidem*, p. 317; Velkov, *Cities*, p. 39.

³¹ V. Velkov, *Der Donaulimes in Bulgarien und das Vordringen der Slawen*, în *Völker*, p. 141–169; M. Sâmpetru, *Vestul României în secolele IV–X e. n.*, în *Thraco-Dacica*, 13, 1992, 1–2, p. 135–157; Iorga, *Histoire*, II, p. 224–229; L. Bârzu, *Romanitatea orientală între secolele IV–VII e. n.*, în *Din istoria Europei romane*, Oradea, 1995, p. 267.

³² *FHDR*, II, p. 125; *DID*, II, p. 394; V. Velkov, *op. cit.*, p. 149; Al. Suceveanu, Al. Barnea, *La Dobroudja romaine*, București, 1991, p. 51, 81, 110, 164, 166.

³³ G. Popa-Lisseanu, *IIR*, XV, p. 116, 117; *FHDR*, II, p. 473; V. Velkov, *op. cit.*, p. 149, nota 19; V. Velkov,

Thrakien in der Spätantike (IV–VI j h), în *Thracia*, 1, Sofia, 1972, p. 213–222.

³⁴ E. Stein, *op. cit.*, p. 289–294; G. Ostrogorsky, *op. cit.*, p. 48; N. Iorga, *Istoria românilor*², II, București, 1992, p. 51–58 și comentariile lui I. Ioniță la p. 59–64; I. Ioniță, *Din istoria și civilizația dacilor liberi*, Iași, 1982, p. 113–117; F. Lot, *op. cit.*, p. 221–232; E. Lozovan, în *Hunnen*, II, p. 265–277; N. Christie, *op. cit.*, p. 307–309; S. Dolinescu-Ferche, în *Relations*, p. 91–98; R. Harhaoiu, *ibidem*, p. 99–109; Velkov, *Cities*, p. 38–42.

³⁵ *FHDR*, II, p. 229; Al. Suceveanu, Al. Barnea, *op. cit.*, p. 169, 289.

³⁶ *FHDR*, II, p. 317, nota 22; S. Dolinescu-Ferche, *op. cit.*, p. 93; Al. Suceveanu, Al. Barnea, *op. cit.*, p. 169.

³⁷ *Ibidem*, p. 229–231; V. Velkov, *op. cit.*, p. 149.

³⁸ Vezi nota anterioară.

Cu altă ocazie, după uciderea lui Gainas, Uldes a trimis capul acestuia împăratului Arcadius cu care, ulterior, a încheiat și un tratat. Despre acest episod relatează Zosimos în *Istoria contemporană*³⁹. Se pare că despre năvălirile pustiitoare ale hunilor vorbește și textul *Oracolului Sibilei tiburtine* vizând invaziile acestora din anii: 408, 422, 434, 440, 441, 443 și 447⁴⁰. Priscus Panites, filosof și retor, originar din Tracia, reprezintă pentru secolul V și pentru regiunile dunărene o sursă de informație de prim rang. Fiind familiarizat cu atmosfera din Balcani creată de nenumăratele invazii „barbare”, cunoscător al limbilor greacă și latină, acest „roman neaș”, cum îl caracterizează Popa-Lisseanu, a luat parte la mai multe acțiuni diplomatice bizantine. Cea mai interesantă din punctul nostru de vedere este relatarea sa în legătură cu solia trimisă de Theodosius al II-lea la curtea lui Attila, în anul 448 d. Hr. Înzestrat cu un acut spirit de observație, Priscus notează și descrie o mulțime de detalii sau chiar curiozități din dorința de a crea o atmosferă vie, credibilă, ce se degajă de altfel din scrierile sale care au fost reunite de către Constantin Porfirogenetul într-un rezumat cunoscut astăzi sub titlul *Ambasadele* lui Priscus⁴¹. El a scris și o *Istorie a Bizanțului și a lui Attila* ca și o *Istorie a goșilor*⁴². Autorul ne relatează, de pildă, că în anul 433, dintr-o solie trimisă la hunii din Pannonia au făcut parte doi bărbați, foști consuli, aceștia erau „Plinthas, de neam scitic, și Dionysios, de neam tracic”⁴³. Atragem atenția că acest Plinthas nu trebuie considerat ca „scit”, în sensul de persoană originară din Sciția „barbară”, cu alte cuvinte un personaj alogen sau transfug de dincolo de Dunăre. Acest Plinthas trebuie să fi fost un locuitor al provinciei Sciția Mică, deci un roman, în sensul politic, după cum Dionysios era un „trac”, în sensul de locuitor al diocezei Tracia. Tot astfel „moesii” erau locuitori ai provinciilor cu numele Moesia.

Autorii bizantini operau în contextul scrierilor respective distincția între termenul arhaizant de „sciți” prin care desemnau, de regulă, multitudinea de populații și grupuri etno-lingvistice cu care imperiul lua contact și care erau „barbari” stabiliți sau sosiți de la nordul Dunării, din „Sciția Mare” și termenul de „scit” desemnând un locuitor, cetățean roman, al provinciei Sciția (Dobrogea de astăzi)⁴⁴. Tot cu aceeași ocazie Priscus amintește numele mai multor triburi trăitoare în preajma Dunării și pe care Răzvan, regele hunilor, intenționa să le atace; acestea erau: *amilzurii*, *itimarii*, *tunsursii* și *boiscii*⁴⁵.

Este greu să stabilim apartenența etnică a acestor triburi care erau aliate cu romanii. În dorința de a specifica, probabi, apartenența etnică pură a hunilor din care se ridicaseră cei doi șefi, Attila și Bleda, Priscus denuște această ramură a marelui conglomerat hunic drept „sciții regali” în sensul de acei „sciți” din rândurile cărora se alegeau conducătorii supremi.

În acest caz avem de-a face cu folosirea unor arhaisme literare, moștenite pe cale livrescă încă din istoriografia greacă clasică⁴⁶.

Alte date interesante pe care Priscus ni le oferă cu același prilej atestă practicarea schimbului și răscumpărării de prizonieri și fugari, de o parte și de cealaltă. Aflăm astfel că „doi copii de neam regesc” ai hunilor, pe nume Atacam și Mama, au fost înapoiți acestora de către romani în cetatea Carsos din Tracia, probabil Hârșova de astăzi⁴⁷. Prețul plătit pentru răscumpărarea unui prizonier roman era de opt monede de aur și, așa cum rezultă din text, în vremea respectivă existau mulți astfel de prizonieri care reușiseră deja să fugă de la huni fără să se fi plătit pentru ei prețul răscumpărării, unii chiar plecând împreună cu alții „fugari sciți”. Care va fi fost numărul aproximativ de transfugi sau de prizonieri nu vom ști niciodată. Cert este însă că hunii aveau o evidență a lor, uneori foarte precisă, iar veniturile, în aur, provenind din răscumpărări, trebuie să fi fost substanțiale din moment ce însăși păstrarea unei atare evidențe reclama un efort apreciabil⁴⁸. Cât despre originea etnică a acestor „fugari sciți”, Priscus nu face nici un fel de comentarii. Nu este greu însă a vedea în aceștia oameni nemulțumiți din motive personale,

³⁹ *FHDR*, II, p. 317.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 318–319; Velkov, *Cities*, p. 38–42.

⁴¹ *FHDR*, II, p. 247; Popa-Lisseanu, *Dacia*, II, p. 78–79.

⁴² *FHDR*, II, p. 247; Gy. Moravcsick, *Byzantinoturcica*, I, Berlin, 1958, p. 479–482.

⁴³ Vezi nota precedentă; P. Brown, *op. cit.*, p. 113; E. A. Thompson, *op. cit.*, p. 83, 86.

⁴⁴ L. Bârzu, St. Brezeanu, *Originea*, p. 237.

⁴⁵ *FHDR*, II, p. 247.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 249; Gy. Moravcsick, *op. cit.*, p. 482.

⁴⁷ *FHDR*, II, p. 249; *DID*, II, p. 407; Iorga, *Histoire*, II, p. 234, ca și Popa-Lisseanu, *IIR*, VIII, 1936, p. 82 consideră că nu este vorba despre Carsium din Sciția Mică, ci despre o altă cetate, cu același nume, situată în vestul Traciei.

⁴⁸ *FHDR*, II, p. 249; Iorga, *Histoire*, II, p. 234; Brătianu, *O enigmă*, p. 77; N. Iorga, *Istoria românilor*², II, București, 1992, p. 166.

sau care unelteau împotriva climatului politic instaurat la curtea regilor huni din Pannonia. Mult mai detaliat și cuprinzător este însă raportul lui Priscus cu privire la ambasada trimisă de către Theodosius II la curtea lui Attila în anul 448⁴⁹. În legătură cu acest eveniment s-a scris foarte mult și uneori s-au făcut aprecieri exagerate.

În rândurile de față vom încerca să prezentăm numai acele informații ale lui Priscus Panites care ne fac să înțelegem mai bine ce a însemnat conglomeratul etnic hunic.

Aceste informații sunt valabile pentru acea parte a actualului teritoriu al României care a fost înglobat în sistemul politic, administrativ militar al lui Attila. Unele pasaje din acest raport al lui Priscus Panites au generat numeroase discuții în istoriografia românească și străină. Reamintim pe acelea privitoare la „ausoni” în care din ce în ce mai mulți cercetători văd astăzi o populație romanică și latinofonă⁵⁰. S-a scris mult și despre originea și semnificația cuvântului „mied”, prin care se desemna o anume băutura⁵¹, ca și despre originea locuitorilor de pe malurile unor râuri ca Drecon, Tigas și Tiphis, pe care solii romani le-au traversat în drumul lor spre curtea lui Attila sau cu alte ocazii⁵². Așa cum s-a mai remarcat, Priscus menționează caracterul agrar și pastoral al populației din satele întâlnite la nord de Dunăre, probabil în Banat, populație pe care o desemnează cu termenul arhaizant și generic de „sciți” sau „barbari”.

Priscus ne informează clar că în imperiul lui Attila „sciții sunt amestecați și pe lângă limba lor barbară caută să vorbească sau limba hunilor, sau a goșilor ori a ausonilor, atunci când unii dintre dânșii au de-a face cu romanii”⁵³. În text sunt menționate de nenumărate ori situații în care se ridică problema prizonierilor romani luați de huni în urma deselor invazii la sud de Dunăre. Aflăm că acești prizonieri erau notați pe niște liste, urmând a se încasa pentru ei niște sume ce sporesc, de la 8 monede de aur, în anul 433, la 12 monede, după tratativele cu romanii din anul 447⁵⁴. Pentru prizonierii romani mai de vază se putea plăti o sumă substanțială, ca de exemplu 500 de monede de aur pentru soția unui personaj din anturajul imperial sau chiar cantitatea, deloc neglijabilă, de 50 livre de aur pentru un tâlmaci oficial, pe nume Vigila, care, acuzat de trădare, a fost luat ostatic de către Attila⁵⁵. Printre prizonierii sau fugarii romani ce trăiau la huni întâlnim atât vorbitori de limbă latină, ca acel secretar oficial numit Rusticius, originar din Moesia Superior, cât și, mai rar, vorbitori de limbă greacă, precum un prizonier eliberat ce fusese negustor la Viminacium, în Moesia Superior⁵⁶. Acest din urmă personaj îi motivează chiar, lui Priscus, prezența sa acolo (la curtea lui Attila) prin faptul că, datorită nesiguranței vieții din imperiu, ca urmare a deselor invazii, cât și a fiscalității sporite, a preferat să-și refacă viața la „barbari”, după ce se răscumpăraseră singur din sclavia în care căzuse ca prizonier la huni. La exemplele amintite putem adăuga și altele, printre care: Zercon, un comediant originar din Mauritania, fost prizonier, Constantiolus, un pannonian, Orestes, un apropiat al lui Attila, originar din „ținutul pannonic, lângă râul Sava” și care „era de neam roman”⁵⁷. De remarcat faptul că adesea acești fugari sau prizonieri rămâneau de bună voie la „barbari” unii ajungând la stare materială mai bună decât o avuseseră în ținuturile de baștină. Alții erau răscumparați de rude ori eliberați de romani cu armele, cum este cazul celor salvați de acțiunile locuitorilor cetății Asimus din Tracia⁵⁸. Acești prizonieri romani, în cazuri extreme, erau uciși prin răstignire, cum este situația a doi bărbați ce își uciseseră foștii stăpâni „barbari” care îi făcuseră prizonieri⁵⁹. Aflat într-o clipă de mărinimie, Attila eliberează, chiar fără răscumpărare, unii prizonieri romani în cinstea a doi solii imperiali care îl încercaseră de daruri⁶⁰. Se

⁴⁹ FHDR, II, p. 249–281; A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 254–256; Iorga, *Histoire*, II, p. 232–241; G. Popa-Lisseanu, *Continuitatea*, p. 27–29; idem, *Dacia*, II, p. 78–80; S. Dolinescu-Ferche, în *Relation*, p. 95–98; R. Harhoiu, *ibidem*, p. 105–109; C. C. Petolescu, *Scurtă istorie a Daciei romane*, București, 1995, p. 169.

⁵⁰ G. Popa-Lisseanu, *Continuitatea*, p. 27–29; idem, *Dacia*, II, p. 79–80; A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 255–256; consideră că prin „ausoni” Priscus desemna, folosind un termen arhaizant, pe romani și pe latini, în general, nicidecum populația romanică ce locuia în fostele provincii romane aflate acum sub dominație hunică, cum era și Dacia. Vezi și punctul de vedere lingvistic al lui G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 178–179 și H. Mihăescu, *La langue*, p. 55.

⁵¹ G. Popa-Lisseanu, *Dacia*, II, p. 79; Iorga, *Histoire*, II, p. 236; A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 254–255.

⁵² FHDR, II, p. 260–261; M. Sâmpetru, *op. cit.*, în *Thraco-Dacia*, 13, 1992, 1–2, p. 141–142. Vezi și nota precedentă.

⁵³ FHDR, II, p. 265.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 249, 289.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 279, 285.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 265, 279.

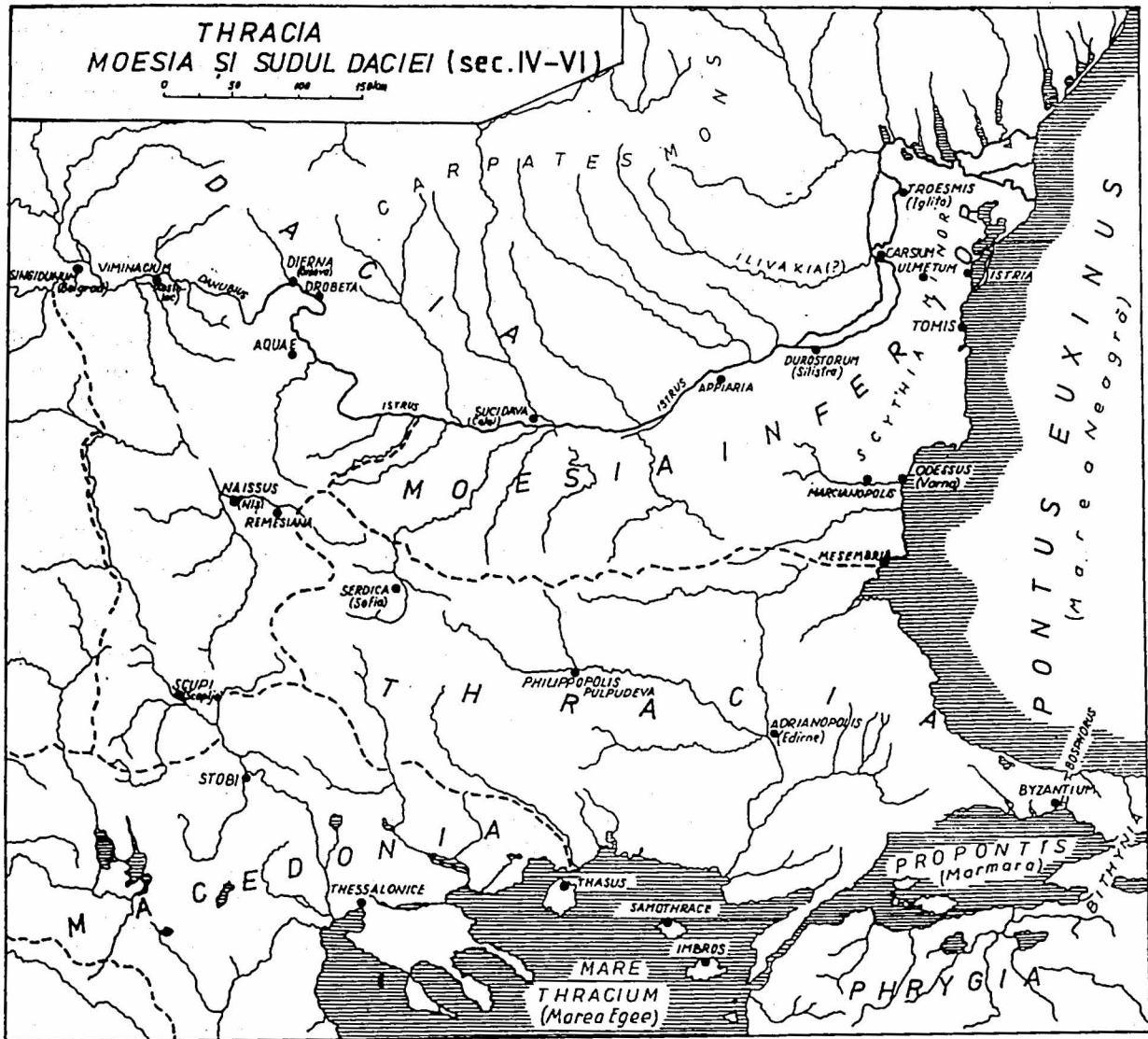
⁵⁷ *Ibidem*, p. 271, 277, 291.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 289–291; Velkov, *Cities*, p. 41.

⁵⁹ FHDR, II, p. 281.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 285.

pare însă că motivația principală a acestui program de observare, control și ținare a evidenței prizonierilor romani de către Attila nu era generată atât de câștigul în aur, ca urmare a rășumpărilor practice, cât mai ales, de necesitatea unei mase de agricultori care să facă față necesităților de consum ale unei populații războinică, nedepinsă cu lucrul pământului. Priscus ne relatează că acești prizonieri romani „erau puși să cultive pământul cucerit de el” (de către Attila, n.n.), pământ care „se întindea de-a lungul Istrului din Pannonia, până la Novae, în Tracia și avea o lățime cale de cinci zile”⁶¹. În aceste condiții devine explicabilă obstinația cu care sunt căutați sau ceruți înapoi, de către huni, fugarii romani care vroiau să revină acasă, în imperiu, uneori cu riscul vieții. Cu ocazia unei lupte dintre armata romană și o coaliție huno-gotică, din anul 467 d. Hr., Priscus ne relatează cum un comandant de origine hunică, pe nume Helhal, a învrăjbit cele două grupuri etnice „barbare” spunând goșilor că hunii care „disprețuiesc munca câmpului”, fură roadele muncii acestora, ca niște lupi, iar goșii, ca niște sclavi, muncesc pentru îndestularea lor⁶². Avem astfel dovada că, alături de populația romană aservită războinicilor stepei, în activitățile agricole erau prezenți și goșii stabiliți nu de foarte multă vreme în teritoriile dunărene⁶³.

⁶¹ *Ibidem*, p. 291.

⁶² *Ibidem*, p. 299.

⁶³ S. Dolinescu-Ferche, *op. cit.*, p. 96-97; R. Harhoiu, în *Relations*, p. 107-109.

Iordanes, în *Getica*, ne informează că, după moartea lui Attila (453 d. Hr.) și lupta de la Nedao (454), în care o coaliție condusă de gepizi învinge nucleul de rezistență hunică, o mare parte din populațiile supuse acestora au revenit în nordul Mării Negre. Unii dintre huni au continuat să trăiască totuși la nord de Dunărea Inferioară. Dintre foștii aliați, o parte din ei, scirii, sadagarii și alanii, sub conducerea lui Candax, se stabilesc, în vremea împăratului Marcian, pe teritoriul Scythiei Minor (Dobrogea) și al Moesiei Secunda. Hernac, fiul cel mai mic al lui Attila, își alege ca zonă de reședință partea de nord-est a Sciției Mici (in *extrema minoris Scythiae sedes delegit*)⁶⁴. În fine, alte rămășițe ale confederației hunice s-au așezat în Dacia Ripensă, iar așa numiții *Sacromontisi* și *Fossatisi* care, după G. Popa-Lisseanu, ar fi fost elemente romanice s-au stabilit în *Romania*⁶⁵. În legătură cu acest ultim termen N. Iorga a dezvoltat, pe bună dreptate, explicația etnică și social-economică pentru continuitatea daco-romană în Dacia și în regiunile dunărene în care s-a format poporul român.

Expresiile „Romanii populare” sau „Romanii rurale” desemnează, în opinia lui N. Iorga, forme de organizare și concentrare a populației rurale din Dacia post-romană, în anumite regiuni, având un caracter închis și conștiința apartenenței structurale la Imperiul roman, ele fiind totuși pe teritorii ocupate de migratorii din secolele V–X⁶⁶. Termenul *Romania*, folosit de autorii creștini în sec. IV–VII, este astăzi în uzul istoricilor moderni care vor să explice și să studieze destinul civilizației romane între anii 400–700. Așa cum remarcă unii istorici străini și români contemporani, „Romaniile” au niște „limite nebuloase”, ele putând fi întâlnite atât în afară, cât și în interiorul granițelor, adesea fictive, ale Imperiului roman și bizantin⁶⁷.

Nu ne propunem să discutăm aici cum s-a ajuns de la *romanus* la etniconul „român” sau de la vechile denumiri latine folosite pentru diverse etnii: *gentes* sau *nationes* la termenul generic de *Romani*, aceste chestiuni au fost bine studiate și aprofundate atât de lingviști, cât și de istorici⁶⁸. Revenind la rolul hunilor în regiunile Dunării Mijlocii și Inferioare nu putem trece peste constatarea lui Iorga pentru care „patronatul turanic al hunilor e de fapt mai ales un nou și mare factor de sinteză”⁶⁹.

Această afirmație are în vedere relativa stabilitate politică creată de prezența imperiului lui Attila la nordul Dunării, lucru ce a favorizat dezvoltarea societății din acest mare areal geografic cu profunde implicații în ceea ce privește evoluția elementelor romanice, latinofone, mereu împropățate cu prizonieri și transfugi din teritoriile sud-dunărene ale Imperiului Roman. Reținem totuși că stabilirea și prezența unor grupuri etnice alogene, atât la nord, cât și la sud de Dunăre crează, prin prisma istoriografiei romano-bizantine, imaginea unui mozaic etnic construit pe un fundal romanic. Sentimentul apartenenței populației sud-dunărene la ceea ce se mai numea încă *Imperium Romanorum* era încă viu. După căderea puterii hunice și până la sfârșitul secolului V populațiile germanice și în special ostrogoții stabiliți în Tracia ca aliați ai Imperiului Roman de Răsărit, devin din nou activi. Ei se revoltă sub Leon I (457–474) și vor fi liniștiți prin plata unor subsidii anuale. Ca urmare a politicii abile a lui Zenon (476–491), Theodoric și ostrogoții săi părăsesc Moesia, unde își avuseseră reședința, spre a se stabili în Italia la 488 d. Hr. Despre aceste mișcări de populații la Dunărea de Jos ne relatează Iordanes, ca și despre așa numiții „goți minori” ce locuiau lângă Nicopolis ad Istrum având drept predicator al creștinismului arian pe Ulfila și care mai aveau încă urmași în secolul VI⁷⁰.

⁶⁴ Iordanes, *Getica*, 50, p. 143–145; E. Stein, *op. cit.*, p. 499–500; *DID*, II, p. 408–409; Al. Suceveanu, Al. Barnea, *op. cit.*, p. 169–170; Velkov, *Cities*, p. 265; U. Fiedler, *Studien zu Gräberfeldern des 6. bis 9. Jahrhunderts an der unteren Donau*, 1, Bonn, 1992, p. 20.

⁶⁵ Iordanes, *op. cit.*, p. 145; Velkov, *Cities*, p. 265.

⁶⁶ N. Iorga, *Istoria românilor pentru poporul românesc*, Vălenii de Munat, 1926, p. 38; Șt. Ștefănescu, „Romaniile populare” în concepția lui N. Iorga, în *Drobeta*, 1974, p. 71–76; I. Ioniță, în *Postfața* la N. Iorga, *Istoria românilor*², II, București, 1992, p. 359–361.

⁶⁷ F. M. Clover și R. S. Humphreys, *Toward a Definition of Late Antiquity*, în *Tradition and Innovation in Late Antiquity*,

The University of Wisconsin Press, 1989, p. 10; P. P. Panaitescu, *Interpretări românești*², București, 1994, p. 72; Brătianu, *O enigmă*, p. 86–87.

⁶⁸ I. I. Russu, *op. cit.*, p. 207–210; Mihăescu, *La romanité*, p. 287–288; Părvan, *Contribuții*, p. 214–216; N. Iorga, *Istoria românilor*², II, București, 1992, p. 101–102; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 65–72; L. Bărzău, St. Brezeanu, *Originea*, p. 237–239; Brătianu, *op. cit.*, p. 103–109.

⁶⁹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 167.

⁷⁰ Iordanes, *Getica*, p. 145–151; V. Părvan, *op. cit.*, p. 249–251; *DID*, II, p. 408; Ostrogorsky, *op. cit.*, p. 45; N. Iorga, *op. cit.*, p. 45–50, 93–96; E. A. Thompson, *op. cit.*, 1975, p. 79–80.

Originar din provincia Sciția Mică, Iordanes cunoștea relativ bine geografia și istoria locurilor de baștină, având și o cultură clasică notabilă⁷¹. El distingea din punct de vedere geografic trei zone cu numele de Dacia: *Dacia Ripensis*, *Dacia Mediterranea* și *Dacia antiqua*, prin aceasta din urmă înțelegând fosta provincie romană Dacia, de la nordul Dunării și pe care, în secolul VI când scria autorul, „o aveau în stăpânire gepizii”⁷². Iordanes redă într-o formă coruptă numele unor râuri din Dacia nord-dunăreană ca: Marisia, Miliare, Gilpil, Crisia⁷³ ca și Tisia, Tibisia, Dricca⁷⁴ sau Flutausis și Aluta⁷⁵. Pe lângă numeroasele referiri la istoria geților și mai ales a goților, populație germanică identificată greșit cu geto-dacii, Iordanes folosește și denumiri arhaizante pentru populațiile și zonele geografice mai îndepărtate, ca de exemplu: „sciții”, „Sciția”, pentru spațiul și populațiile cuprinse între râul Tisa și nordul Mării Negre⁷⁷. Acest istoric de obârșie dobrogeană rămâne una dintre cele mai importante surse de informații în ceea ce privește mișcările de populații germanice: goți, vizigoți, vandali, ostrogoți, gepizi etc. din nordul Dunării de Jos⁷⁸.

Secolul al VI-lea d. Hr. cunoaște o evidentă revigorare a literaturii istorice bizantine grație transformărilor politice, economice și culturale petrecute în imperiu mai ales după domnia lui Anastasius I (491–518)⁷⁹. Printre cei mai de seamă istorici ai epocii se numără: Procopius din Caesarea, Agathias, Petrus Patricius, Pseudo-Caesaros, Ioannes Lydos, Ioannes Malalas, Menander Protector, Teofilact Simocata și Mauricius. Toți cei menționați oferă în operele lor informații mai mult sau mai puțin importante asupra regiunii care ne interesează. Deși valoarea literară a scrierilor ce le aparțin este inegală, știrile pe care le deținem din ele constituie izvoare prețioase din punct de vedere istoric. Toate aceste surse menționează prezența în zona Dunării de Jos, la nord și la sud de fluviu, a unor populații cu care bizantinii iau contact pe parcursul secolului VI. Printre aceștia, de o importanță deosebită sunt gepizii, utrigurii și kutrigurii, sclavinii, anții, bulgarii și avarii. Toate aceste populații germanice sau asiatice, ca și alți înaintași de-ai lor se află, de regulă, în conflict cu Imperiul de la Constantinopol. Pentru desemnarea acestor populații adesea amestecate, se folosesc în continuare termenii generici de „barbari” și „sciți”, după cum aflăm din *Lexiconul de nume etnice* al lui Ștefan din Bizanț, pentru care cuvântul „Scythie” înseamnă „adunătură, mulțime scită”⁸⁰. Deosebit de activi pe linia Dunării, a cărei apărare a fost întărită de Anastasius, Justin I și Justinian I⁸¹, au fost în prima jumătate a secolului VI hunii utriguri și kutriguri⁸². Deși trăiau la nord de Dunăre, mai bine zis în stepile din nord-vestul Mării Negre, ei atacă singuri sau în alianțe diverse, provinciile Sciția Mică și Moesia, cum s-a întâmplat în anul 559 sub conducerea lui Zabergan⁸³. Despre prezența și acțiunile acestor huni târzii vorbesc Procopius, Agathias, Malalas și Menander Protector⁸⁴. Unii dintre aceștia vor fi colonizați, cu ajutorul lui Justinian, în dioceza Traciei, devenind federați ai imperiului⁸⁵. Apariția slavilor, anților și avarilor la Dunărea de Jos nu a scăpat desigur istoricilor bizantini care ni-i descriu într-un mod adesea pitoresc⁸⁶. Despre sclavini și anți Procopius ne spune că sunt roșcovani,

⁷¹ Pentru viața și opera lui Iordanes vezi: G. Popa-Lisseanu, *Introducere la Iordanes, Getica*, p. 1–20; Gh. I. Șerban, *Un istoric latin din Scythia Minor-Iordanes*, în *Istros*, 6, 1992, p. 71–87.

⁷² Iordanes, *Getica*, 12, p. 34, 98; Gh. I. Șerban, *op. cit.*, p. 77.

⁷³ Gh. I. Șerban, *op. cit.*, p. 79–81; C. Cihodaru, în *ASUI*, 15, 1969, 1, p. 14–15; Iordanes, *op. cit.*, 22, p. 109; K. Horedt, *Siebenbürgen in Spätromischer Zeit*, București, 1982, p. 186.

⁷⁴ Iordanes, *op. cit.*, 34, p. 123.

⁷⁵ *Ibidem*, 5, p. 88 și 12, p. 34, 98.

⁷⁶ Pentru aceste confuzii vezi discuțiile la: R. Iordache, *Postfața la Iordanes, Getica*, p. 189–193; Gh. I. Șerban, *op. cit.*, p. 81–84.

⁷⁷ Iordanes, *op. cit.*, 5, p. 88–89.

⁷⁸ K. Horedt, în *Relations*, p. 111–112; R. Iordache, *op. cit.*, p. 196–197; Gh. Ștefan, în *FHDR*, II, p. XII; C. Diclescu, *Die Gepiden*, Leipzig, 1922.

⁷⁹ G. Ostrogorsky, *op. cit.*, p. 59–62; *DID*, II, p. 409–411.

⁸⁰ *FHDR*, II, p. 341.

⁸¹ *DID*, II, p. 409–429; Teodor, *Romanitatea*, p. 18.

⁸² Gy. Moravcsik, *op. cit.*, p. 66–67; D. Gh. Teodor, în *ArhMold*, 16, 1993, p. 206; M. Rusu, în *Relations*, p. 123–124; Velkov, *Cities*, p. 50, 51, 248.

⁸³ *DID*, II, p. 409–429; M. Comșa, în *Apulum*, 12, 1974, p. 303; M. Rusu, în *Relations*, p. 124; Velkov, *Cities*, p. 50–51.

⁸⁴ Procopius, *Războiul*, p. 211, 240–241; *FHDR*, II, p. 479, 504–505, 509.

⁸⁵ Procopius, *op. cit.*, p. 240, 211; M. Comșa, *op. cit.*, p. 302.

⁸⁶ Pentru problema apariției slavilor la Dunărea de Jos și în Balcani există o bibliografie enormă din care cităm numai titluri mai vechi sau mai recente care privesc îndeosebi teritoriul României: L. Niederle, *Manuel de l'antiquité slave*, 2 vol., Paris, 1923; V. V. Sedov, *Vostočnye slavjane V–VI–XIII v. v.*, Moscova, 1982; I. Nestor, în *Dacia*, N. S., 5, 1961, p. 429–48; idem, *La penetration des Slaves dans la Péninsule Balkanique et la Grèce continentale*, în *RESEE*, 1, 1963, 1–2, p. 41–67; M. Vasmer, *Die Slaven in Griechenland*, Berlin, 1941; P. Charanis, *Ethnic changes in the Byzantine Empire in the seventh century*, în *DOP*, XIII, 1959, p. 25–44; Sp. Vryonis Jr., în *Hesperia*, 50,

plini de murdărie, înalți și voinici, dar nu sunt vicleni⁸⁷. Același autor ne spune că ei locuiau cea mai mare parte a „țărmlui de dincolo al Istrului”. Justinian promite anților, spre a-i câștiga drept aliați contra hunilor, cetatea Turris ce fusese construită de Traian și se afla „dincolo de Istru”⁸⁸. Cetatea Turris a fost identificată când cu Turnu Măgurele, când cu cea de la Barboși (j. Galați), când cu anticul Tyras de la gura Nistrului⁸⁹. Acțiunile militare ale slavilor sunt o realitate cu care se confruntă imperiul încă din prima jumătate a secolului VI însă prezența lor efectivă și masivă pe linia Dunării are loc abia în a doua jumătate a secolului amintit⁹⁰.

Despre anți, care sunt în fruntea atacurilor întreprinse, alături de sclavini și huni, contra limesului dunărean, mai ales în prima parte a secolului VI, în ultima vreme s-a încercat, pe bună dreptate, să se demonstreze că nu erau slavi, ci „un conglomerat etnolingvistic” din care făceau parte alani și huni kutriguri⁹¹. Observația lui Procopius că, atâta anții, cât și „sclavinii, au o singură limbă, cu totul barbară”, nu poate fi un argument că aceasta ar fi fost slava arhaică, tocmai din cauza faptului că nu ni se oferă indicii asupra acestei limbi catalogată drept „barbară”.

Pe parcursul secolului VI se observă o colaborare, pe bază de egalitate, de interese sau supunere, a populațiilor nord-dunărene contra prezenței militare bizantine la Dunărea de Jos. Aceste coaliții nu sunt durabile cu excepția, poate, a aceleia dintre avari și sclavini, întemeiată pe manipularea celor din urmă de către primii. În prima jumătate a secolului amintit gepizii, deși sunt aliați ai Bizanțului în vremea lui Justinian, sprijină pe hunii kutriguri și pe sclavinii aflați la Dunărea Mijlocie în regiunea Sirmium-ului să treacă fluviul pentru pradă în imperiu. Procopius ne informează chiar că pentru fiecare „barbar”, trecut de gepizi la sud de Dunăre, aceștia încasau câte o monedă de aur⁹². Pe la 480 d. Hr. sunt menționați, pentru prima oară, în regiunile nord-dunărene și bulgarii, care vor fi când aliați, când dușmani ai bizantinilor sub Zenon și Justinian⁹³. Cel mai important eveniment politic și militar care afectează regiunile nord-dunărene din Pannonia până la gurile Istrului va fi însă apariția în aceste zone, după 560, a triburilor tiurcice ale avarilor⁹⁴.

În 567–568 avarii, manevrați de bizantini, se deplasează și se stabilesc, ca și hunii altădată, în Câmpia Pannonică, împreună cu o parte a kutrigurilor ce trăiau la nordul Mării Negre. Aici, aliați cu longobarzii, vor distruge regatul gepid de la Dunărea Mijlocie și timp de câteva secole vor constitui un stat care a dat mult de lucru vecinilor. Avarii sunt cei care, în bună măsură, au controlat și dirijat, în a doua jumătate a secolului VI, mișcările triburilor slave spre linia Dunării și spre Peninsula Balcanică⁹⁵. Deplasarea avarilor în Pannonia a permis slavilor să înainteze nestingheriți prin Moldova și nord-estul

1981, 4 p. 378–390; D. Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V–XI e.n.*, Iași, 1978, p. 34–50; idem, în *Carpica*, 5, 1972, p. 105–118; idem, în *Relations*, p. 155–170; M. Comșa, *ibidem*, p. 171–200; M. Rusu, *ibidem*, p. 123–153; V. Popović, în *CRAI*, 1978, p. 597–648; Sp. Vryonis Jr., în *BSt*, 22, 1981, 2, p. 405–439; M. W. Weithmann, *Die Slavische Bevölkerung auf der Griechischen Halbinsel*, München, 1978; I. Nestor, *Autochtones et Slaves en Roumanie*, în *Les Slaves et le monde méditerranéen, VI–XI siècles*, Sofia, 1973, p. 29–33; St. Michailov, *Les Slaves et la culture méditerranéenne à l'époque du premier royaume bulgare*, *ibidem*, p. 53–74; I. Sorlin, în vol. P. Lemerle, *Les plus anciens recueils des miracles de Saint Démétrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans, II, Commentaire*, Paris, 1981, p. 219–234; V. Popović, *ibidem*, p. 235–241.

⁸⁷ *FHDR*, II, p. 443.

⁸⁸ Procopius, *Războiul*, p. 157–158.

⁸⁹ *FHDR*, II, p. 443, nota 41; M. Comșa, *Apulum*, 12, 1974, p. 302, nota 17; Teodor, *Romanitatea*, p. 19; Al. Madgearu, în *BSt*, 33, 1992, 2, p. 203–208.

⁹⁰ Teodor, *op. cit.*, p. 19–21. O părere contrară vezi la M. Comșa, *op. cit.*, p. 305–306; autoarea citată susține că instalarea sclavinilor și anților pe teritoriul din apropierea Dunării s-ar fi făcut în deceniul al patrulea al secolului VI.

Vezi și Al. Madgearu, în *Byzantinoslavica*, 58, 1997, p. 87–90.

⁹¹ D. Gh. Teodor, *Unele considerații privind originea și cultura anților*, în *ArhMold*, 16, 1993, p. 205–212 și bibliografia indicată la note; I. Corman, în *ArhMold*, 19, 1996, p. 169–189.

⁹² Procopius, *Istoria secretă*, p. 149; idem, *Războiul*, p. 254; M. Comșa, *op. cit.*, p. 301–302; M. Rusu, în *AIAC*, 21, 1978, p. 121–123; V. Popović, în *CRAI*, 1978, p. 606–608.

⁹³ G. Ostrogorsky, *op. cit.*, p. 66; *DID*, II, p. 409; Gy. Moravcsik, *op. cit.*, p. 108.

⁹⁴ G. Ostrogorsky, *op. cit.*, p. 74; Gy. Moravcsik, *op. cit.*, p. 70–76; Velkov, *Cities*, p. 51–52.

⁹⁵ Gh. Brătianu, *Marea Neagră*, vol. I, ed. V. Spinei, București, 1988, p. 249–255, cu o expunere clară a situației slavilor în raport cu alți migratori în secolele VI–VII; B. Ferjancić, în *Villes*, p. 85–109; Teodor, *Romanitatea*, p. 20–21; I. Nestor, în *Istoria poporului român*, București, 1970, p. 103–104; D. Gh. Teodor, în *Carpica*, 5, 1972, p. 109–110; M. Comșa, *op. cit.*, p. 309; C. Chiriac, în *ArhMold*, 16, 1993, p. 191–203; M. Rusu, în *Relations*, p. 127; Velkov, *op. cit.*, p. 52–59; D. Gh. Teodor, în *Dacia*, N. S., 38–39, 1994–1995, p. 359–360.

Munteniei către Dunărea de Jos. Avarii conduși de khaganul Baian, la îndemnul bizantinilor, au încercat să-i oprească în 578–579, dar fără succes, drept care se va deschide calea colaborării avaro-slave, a alianțelor antibizantine și a unui lung șir de războaie cu urmări catastrofale pentru civilizația romanică urbană de la Dunărea Inferioară până în primele decenii ale secolului al VII-lea⁹⁶. În legătură cu aceste conflicte armate scriitorii bizantini Menander Protector⁹⁷, Teofilact Simocata⁹⁸, Mauricius⁹⁹ și Teofanes Confesor¹⁰⁰ ne informează, adeseori în detaliu, asupra situației de la nord de Dunăre, din teritoriile Munteniei și Moldovei dintre Nistru și Carpați, unde își aveau sălașul în ultimile decenii ale secolului al VI-lea și începutul secolului următor sclavinii și anții. Sunt bine cunoscute episoadele în care apar unii conducători locali de la nord de fluviu, fie ei slavi sau nu, precum: Musokios, Dauritas, Ardagast, Piragast¹⁰¹. Cu aceleași ocazii ne-au fost transmise și numele unor râuri din nordul Dunării, ca Ilivakia și Paspirius¹⁰². Chiar dacă originea sau traducerea unor antroponime și hidronime a generat multe discuții în rândul istoricilor sau filologilor este cert că avem de-a face cu o prezență a triburilor slave, în coabitare cu populația autohtonă, la est și sud de Carpați în ultima parte a secolului VI și începutul secolului VII¹⁰³. În legătură cu acest ultim aspect unii dintre autorii bizantini, deja amintiți, înregistrează indirect prezența populației romanice la sud sau la nord de Dunăre.

Într-un studiu interesant asupra considerațiilor etnografice și geografice în opera lui Procopius din Caesarea, Maria Cesa atrage atenția că acesta, atunci când prezintă unele țări sau populații „barbare”, are în general trei direcții de expunere a informațiilor pe care le deține. Aceste trei genuri de *excursus* sunt geografic, istoric și etnografic, în sensul propriu¹⁰⁴. Printre caracteristicile populațiilor „barbare” Procopius are în vedere anarhia vieții lor politice și obștești, necunoașterea agriculturii, păgânismul celor mai mulți, lipsa culturii, disprețul față de alte neamuri și în cele din urmă un mod de a fi, etichetat ca „barbar” sau chiar o vestimentație „barbară”¹⁰⁵. Toate aceste atitudini etice sau morale ale lui Procopius își au originea tocmai în modul său de a vedea lucrurile în raport cu populația „civilizată” a imperiului sub Justinian (Ῥωμαίων ἀρχή).

Tendința lui Procopius de a prezenta, mai ales în *Istoria secretă*, situația locuitorilor din diferitele provincii ale statului bizantin în culori nefavorabile împăratului se explică prin atitudinea sa „moralizatoare” sau a credinței că lumea romană avea, încă, o vocație civilizatoare, superioară și universală, pe care, din păcate, nu o mai putea îndeplini prin propriile-i posibilități oficiale¹⁰⁶. În *Despre zidiri* Procopius notează foarte multe toponime de origine traco-dacică perpetuate, uneori sub forme corupte, până în secolul VI d. Hr. Iată câteva nume de fortificații reparate sub Justinian și care erau situate la sud de Dunăre în Iliricum sau în Tracia, Moesia și Sciția Mică: Aiadava, Cūmudeva, Zicideva, Zisnudeva, Aidava, Sucidava, Topera, Besupera, Beripara etc.¹⁰⁷. În general toponimele redade de Procopius atestă o continuitate de viață neîntreruptă a populației autohtone care a conservat în limbă vechile nume de localități, ape și forme de

⁹⁶ M. Comșa, *op. cit.*, p. 309–310; M. Rusu, în *Relations*, p. 127; Idem, în *AIAC*, 21, 1978, p. 124; C. Chiriac, *op. cit.*, p. 202–203; Teodor, *Romanitatea*, p. 21; Velkov, *Cities*, p. 53; M. Rusu, în *Relations*, p. 127; Al. Madgearu, în *BSt*, 37, 1996, 1, p. 35–61.

⁹⁷ *FHDR*, II, p. 509–523.

⁹⁸ Teofilact, *Istorie*, p. 5–6.

⁹⁹ Mauricius, *AM*, p. 5–21; D. M. Pippidi, în *StCl*, 13, 1971, p. 171–178; C. Daicovicu, în *Apulum*, 9, p. 731–733; H. Mihăescu, *La romanité*, p. 361–429.

¹⁰⁰ *FHDR*, II, p. 509–623; N. Iorga, *Istoria românilor*², II, București, 1992, p. 245–252; V. Chirica, *ibidem*, p. 253–258.

¹⁰¹ Menander Protector, în *FHDR*, II, p. 517; Teofilact, *Istorie*, p. 28, 127, 129; Teofanes Confesor, în *FHDR*, II, p. 605–607; N. Iorga, *op. cit.*, p. 245–252; M. Comșa, *op. cit.*, p. 310–313; eadem, în *relations*, p. 177; Teodor, *op. cit.*, p. 21; C. Cihodaru, în *ASUI*, 18, 1972, fasc. 1, p. 4–7; I. Barnea, în *DID*, II, p. 429–438.

¹⁰² Teofilact, *Istorie*, p. 129–130, 128, 139; M. Comșa, în *Apulum*, 12, 1974, p. 310–311, nota 52, consideră că Ilivakia

este numele râului Ilfov pe traseul său inferior (azi Colentina), iar Paspirius ar fi Ialomîța (nota 47).

¹⁰³ D. Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V–XI e. n.*, Iași, p. 45–50; idem, în *Dacia*, N. S., 38–39, 1994–1995, p. 359–363; M. Comșa, *op. cit.*, p. 315–316; eadem, în *Relations*, p. 177; M. Rusu, *ibidem*, p. 123–153; V. Popović, în *Villes*, p. 180–243; Fr. Baratte, *ibidem*, p. 163–180.

¹⁰⁴ M. Cesa, *Etnografia e geografia nella visione storica di Procopio di Cesarea*, în *SCO*, 32, 1982, p. 192.

¹⁰⁵ *Ibidem*, 214.

¹⁰⁶ *Ibidem*, 214–215; P. Brown, *Il mondo tardo antico. Da Marco Aurelio a Maometto*, Torino, 1974, p. 112–113, 143; H. Mihăescu, în *Introducere la Procopius din Caesarea, Istoria secretă*, p. 5–6; idem, în *Introducere la Procopius din Caesarea, Războiul*, p. 5–16.

¹⁰⁷ G. Popa-Lisseanu, în *IIR*, XV, p. 18; H. Mihăescu, *La langue*, p. 56–58; Pârvan, *Contribuții*, p. 272, I. I. Russu, *Die Sprache der Thrako-Daker*, București, 1969, p. 197–200; E. Lozovan, în *Hunnen*, II, p. 197–224, V, p. 339; V. Velkov, *op. cit.*, în *Thracia*, 1, Sofia, 1972, p. 213–222; idem, *Cities*, p. 85–133; idem, în *Völker*, p. 141–169.

relief începând cu cele mai vechi elemente traco-daco-getice și până la acelea grecești sau latinești, mai ales în zonele rurale din secolele IV–VII¹⁰⁸. O novelă (nr. XI) a împăratului Justinian, din 535, ne informează despre întemeierea arhiepiscopiei *Justiniana Prima*, astăzi Čaricin Grad, la vest de Lescovač (regiunea Niș)¹⁰⁹. Din textul acestei novele, ca și dintr-un edict emis de Justinian în 538–539 (nr. XIII), rezultă că Imperiul Bizantin deținea și controla efectiv o fâșie de teren, greu de precizat cât de lată, la nord de Dunăre¹¹⁰. Întemeierea unui centru arhiepiscopal de talia Justinianei Prima presupune existența unei numeroase populații creștine, latinofone, într-o zonă relativ apropiată de Dunăre. Cunoaștem, din novela amintită și din opera lui Procopius numele cetăților nord-dunărene deținute de imperiu în sec. VI. Ele erau: Lederata, Recidua (Arcidava?), Drobeta (Theodora?), Sycidava, Turris Traiani și Daphne¹¹¹. Populația romanică autohtonă, vorbitoare de limbă latină, deși a fost permanent lovită de nenumăratele invazii ale migratorilor trecuți în sudul Dunării, este prezentă și la nord de fluviu datorită aceluiași fenomen pe care l-am subliniat și în cazul existenței statului hunic. Este vorba despre prezența prizonierilor capturați la sud de Istru și duși în ținuturile nord-dunărene, fie în vederea folosirii lor ca sclavi, fie spre a fi ulterior răscumpărați de stat sau de familii. Numărul acestora, ca și al fugarilor sau al transfugilor, era apreciabil, după cum lasă să se înțeleagă unele surse literar-istorice. Procopius ne informează că heruli s-au stabilit în vremea lui Anastasius I la sud de Dunăre, „lângă romanii de acolo”¹¹². Aceiași heruli, învingând la Dunărea Mijlocie pe sclavinii ce, prădând teritoriul Imperiului Bizantin, „luaseră ca sclavi un număr mare de romani”, eliberează pe cei prinși care se întorc la vetrele lor¹¹³. Puțin înainte de anul 544 anții invadaseră Tracia unde prădaseră și luaseră „ca sclavi o mulțime de romani de acolo și îi duseră cu dâșii la vetrele strămoșești”, adică la nord de Dunăre¹¹⁴. În 540 o altă invazie, de această dată a bulgarilor care au ajuns până în Tracia și Macedonia, ba chiar până la „zidul lung” al Constantinopolului, a dus peste fluviu 120 000 de prizonieri¹¹⁵. În 548 sclavinii au prădat Illyria până la Epidamnos „luând în sclavie toți tinerii care le cădeau în mână”. Unii dintre acești prizonieri au reușit să scape și încercau să revină acasă însă erau urmăriți de „barbari” ca niște sclavi fugari, fiind „smulși de la părinți” și duși în robie fără nici o împotrivire¹¹⁶. Menander Protector, discutând despre relațiile dintre bizantini, avari și sclavini în anii 578–579 subliniază că în țara sclavinilor, pe atunci Moldova și estul Munteniei, erau multe bogății, „deoarece ținuturile romanilor fuseseră pustiite în multe rânduri de către sclavini, pe când pământul lor nu fusese călcat niciodată de alte neamuri”¹¹⁷. Cu altă ocazie, la 580, hanul Baian al avarilor reamintea bizantinilor că în 578–579 el atacase ținuturile nord-dunărene ocupate de sclavini unde „a pus în libertate și restituit zeci de mii de prizonieri luați de sclavini de pe teritoriul roman”¹¹⁸. Teofilact Simocata ne informează, la rândul său, că generalul Priscus, comandantul armatei bizantine care atacase pe avari la ei acasă, lângă Dunărea Mijlocie, a capturat învingând pe avari, 3 200 de gepizi, 3 000 de avari, 8 000 de sclavini, care au fost trimiși în lanțuri, ca pradă de război, în cetatea Tomis¹¹⁹. Acest episod a avut loc în apropierea râului Tisa în anul 601 d. Hr., când sunt menționate, cu aceeași ocazie, trei sate gepide în zona respectivă și uciderea de către bizantini a unui număr foarte mare de „barbari”. Autorul nu ne spune însă care era etnicul a încă 6 200 de aliați „barbari” luați prizonieri de armata bizantină¹²⁰. Din cele expuse anterior reiese diversitatea etnică din regiunile stăpânite de avari, printre care și actualul teritoriu vestic

¹⁰⁸ I. I. Russu, *Etnogeneza românilor*, București, 1981, p. 92; G. Popa-Lisseanu, în *IIR*, XV, p. 30–35. Vezi nota precedentă.

¹⁰⁹ *FHDR*, II, p. 377–379; Pârvan, *op. cit.*, p. 272–277; G. Popa-Lisseanu, *op. cit.*, p. 15–17; Gh. Ștefan, în *Drobeta*, 1974, p. 65–70; Vl. Kondić și Vl. Popović, *Čaricin Grad. Site fortifié dans l'Illyricum byzantin*, Belgrad, 1977, p. 367–374; Teodor, *Romanitatea*, p. 16; I. Barnea, în *EBPB*, II, p. 56–57.

¹¹⁰ *FHDR*, II, p. 379; I. Barnea, *op. cit.*, p. 57; Gh. Ștefan, *op. cit.*, p. 68.

¹¹¹ G. Popa-Lisseanu, *op. cit.*, p. 22–30; Gh. Ștefan, *op. cit.*, p. 67–68; C. Litzica, *Procopie din Caesarea (secl. VI d. Hr.)*. *Contribuțiuni la Topografia Balcanică în evul mediu*, în

Buletinul „Ion Neculce”, fasc. VI, Iași, 1926, p. 1–84. Vezi și nota 107.

¹¹² *FHDR*, II, p. 439.

¹¹³ *Ibidem*, II, p. 439.

¹¹⁴ Procopius, în *FHDR*, II, p. 441.

¹¹⁵ *DID*, II, p. 417.

¹¹⁶ Procopius, în *FHDR*, II, p. 447; Velkov, *Cities*, p. 48–49.

¹¹⁷ *FHDR*, II, p. 519; M. Comșa, *op. cit.*, p. 309–310; M. Rusu, în *Relations*, p. 127–128; Velkov, *op. cit.*, p. 48–55.

¹¹⁸ *FHDR*, II, p. 521; M. Rusu, *op. cit.*, p. 127; C. Chiriac, *op. cit.*, 1993, p. 191–195.

¹¹⁹ Teofilact, *Istorie*, p. 159–160; M. Rusu, *op. cit.*, p. 129; M. Sâmpetru, în *Thraco-Dacica*, 13, 1992, 1–2, p. 142.

¹²⁰ Vezi nota precedentă.

al țării noastre, ca și faptul că autorul citat nu poate preciza, din lipsă de informații, etnicul altor captivi cu excepția celor înregistrați oficial în rapoartele militare din vremea împăratului Mauricius Tiberius (582–602). Nu excludem posibilitatea ca între acești „alți captivi barbari” să se fi aflat elemente autohtone, romanice. Reamintim, fără a intra în amănunte, că același Teofilact Simocata relatează celebrul incident din anul 586 petrecut cu ocazia retragerii armatei bizantine ce lupta în munții Haemus (Stara Planina), armată condusă de generalul Comentiolus, contra avarilor. Atunci bagajul de pe animalul de povară al unuia dintre soldați a căzut la pământ, iar un alt militar, din apropiere, l-a îndemnat pe proprietarul bagajului să se întoarcă, folosind expresia „torna, torna, fratre” în limba țării¹²¹. Asupra acestei expresii s-au purtat și încă se mai poartă discuții, în principal în jurul a două aspecte. Primul este legat de posibilitatea ca respectivele cuvinte să redea o comandă militară în limba latină târzie folosită în armata bizantină din secolul VI. Al doilea aspect vizează interpretarea respectivei sintagme ca o mărturie a existenței și evoluției unei populații romanice latinofone în Peninsula Balcanică în secolul VI d. Hr.¹²². Numărul mare de captivi romani luați de migratorii nord-dunăreni poate fi dedus din mulțimea informațiilor ce vizează invazii, atacuri, războaie, și expediții desfășurate la sud de Dunăre în sec. VI¹²³. Procopius ne relatează în *Istoria secretă* că: „de la suirea pe tron a lui Justinian, hunii, sclavinii și anții au năvălit aproape în fiecare an asupra ilirilor și în toată Tracia”, iar „la fiecare năvălire au pierit sau au fost luați în prinsoare mai mult de două sute de mii de romani; de aceea pustia scitică s-a lătit în voie pretutindeni în aceste ținuturi”¹²⁴. Deși această informație pare exagerată, ea denotă totuși starea precară a populației romanice din Balcani, ca și existența unor regiuni cu foarte puțini locuitori, o mare parte a acestora fiind dusă la nord de Dunăre, în captivitate. Novela CXX a lui Justinian îndeamnă șefii bisericilor din Odesos (Varna) și Tomis (Constanța) să vândă unele imobile pentru răscumpărarea prizonierilor¹²⁵. Fenomenul vânzării de prizonieri de către „barbari” era curent, după cum ne relatează Procopius, iar de multe ori, datorită deteriorării vieții ca și a greutăților fiscale ori a abuzurilor administrației imperiale, unii „lucrători și meșteșugari erau siliți, firește să sufere de foame și de aceea mulți lepădau cetățenia romană și fugeau” la „barbari”¹²⁶. În legătură cu existența acestor fugari sau transfugi romani la nord de Dunăre deținem câteva informații din lucrarea *Arta militară* sau *Strategikon* atribuită lui Mauricius (poate împăratul cu același nume dintre 582–602) și Urbicius (un continuator al primului)¹²⁷. Această operă cu caracter militar ne dă detalii prețioase despre sclavini și anți care locuiau la nord de granița incertă a Imperiului Bizantin, la sfârșitul secolului VI și începutul secolului VII d. Hr. Aflăm că ambele neamuri aveau regi care nu se înțelegeau între ei, iar așezările lor erau situate în apropierea pădurilor și mlaștinilor. Prizonierii aflați la ei își puteau recupera libertatea, după o perioadă și se puteau întoarce acasă ori puteau rămâne acolo necondiționat¹²⁸. Manualul lui Mauricius recomandă armatelor bizantine să înlesnească prin acțiunile lor fuga prizonierilor romani de la sclavini și anți. În unele paragrafe ni se vorbește despre prizonieri romani aflați la nord de Dunăre, folosindu-se termenul grecesc ἀρχιμάλωτοι, se disting apoi fugari din rândul „barbarilor” la romani (bizantini); aceștia fiind numiți ἀυτόμολοι și în sfârșit, ca o a treia categorie sunt pomeniți, o singură dată în text, „așa-numiții refugii”, în grecește ῥεφοῦγοι. Termenul este, așa cum a demonstrat H. Mihăescu, de origine latină și a fost tradus prin „fugari” sau „refugiați” romani¹²⁹. Acești „refugiați” care, deși erau romani și arătau armatelor bizantine drumul spre obiectivele urmărite,

¹²¹ Teofilact, *op. cit.*, p. 54, tot aici (p. 6–7) vezi comentariul lui H. Mihăescu. Episodul a fost preluat și de Teofanes Confessor. (*FHDR*, II, p. 605). Pentru detalii filologice și istorice vezi studiile temeinice ale lui: H. Mihăescu, *La langue*, p. 55–56; idem, *La romanité*, p. 420–429; idem, în *Byzantina*, 8, Thessaloniki, 1976, p. 23–35; P. Ș. Năsturel, în *SCIV*, 7, 1956, p. 179–186; I. Glodariu, în *ActaMN*, 1, 1964, p. 283–287; I. I. Russu, *Elemente traco-getice în Imperiul roman și în Byzantium*, București, 1976, p. 149–150; *DID*, II, p. 433–435; Velkov, *Cities*, p. 54–55; Al. Madgearu, în *BSI*, 37, 1996, 1, p. 47–48.

¹²² Vezi lucrările citate la nota anterioară.

¹²³ M. Sâmpetru, în *SCIV*, 22, 1971, 2, p. 217–245; *DID*, II, p. 409–438; Teodor, *Romanitatea*, p. 19–21; VI. Popović, în *MEFRA*, 87, 1975, 1, p. 445–504; B. Ferjancic, în *Villes*, p. 85–109. Vezi și nota 121.

¹²⁴ Procopius, *Istoria secretă*, p. 149.

¹²⁵ *FHDR*, II, p. 383.

¹²⁶ Procopius, *op. cit.*, p. 159, 199; I: Hica, *La continuité romanine dans l'ancienne Dacie sous l'influence du Bas-Empire (d'après les sources antiques)*, în vol. *La politique édilitaire dans les provinces de l'Empire romain IIème-IVème siècles après J. - C.*, Berna, 1993, p. 299–300; C. C. Petolescu, *Scurtă istorie a Daciei romane*, București, 1995, p. 171.

¹²⁷ G. Ostrogorsky, *op. cit.*, I, p. 417–421; H. Mihăescu, în *Introducere la Mauricius*, *AM*, p. 5–21; idem, *La romanité*, p. 361–363; D. M. Pippidi, în *StCl*, 13, 1971, p. 171–178; C. Daicovicu, în *Apulum*, 9, 1971, p. 731–733.

¹²⁸ Mauricius, *AM*, p. 279, 285, 287.

¹²⁹ H. Mihăescu, *ibidem*, p. 12, 285; C. Daicovicu, *op. cit.*, p. 732; C. Cihodaru, în *ASUI*, 15, 1969, 1, p. 8–9.

trebuiau totuși tratați cu circumspecție de comandanții respectivi, deoarece „sunt cu mai multă tragere de inimă față de dușmani”. P. P. Panaitescu și H. Mihăescu, pe căi diferite, au tradus și au văzut în acești „refugi” elemente romanice, foști locuitori ai imperiului refugiați la nord de Dunăre și care uneori își ofereau serviciile bizantinilor în calitatea lor de „ex-romani”. De aici am avea, conform opiniei celor doi învățați, o atestare a existenței populației romanice la nord de Dunăre în secolele VI–VII d. Hr. C. Daicoviciu, Panaitescu, aduce unele amendamente și completări lecturii paragrafului 31 din capitolul 4 al cărții a XI-a din *Arta militară* și ajunge la concluzia, încă discutabilă în opinia noastră, că acești „refugi” erau de fapt „slavi intrați în slujba Bizanțului” și folosiți ca spioni sau informatori în ținuturile nord-dunărene¹³⁰.

Oricum ar sta lucrurile este clar că avem o atestare certă a existenței prizonierilor romani în Muntenia și Moldova, ocupate de sclavini și anți la sfârșitul secolului VI și în prima parte a celui următor.

După cum se știe, războaiele bizantino-avaro-slave din ultimile decenii ale secolului VI au culminat cu răscoala trupelor de la Dunăre conduse de centurionul Focas la 602 d. Hr. Această acțiune militară grefată pe fondul general de nemulțumiri ale populației din Constantinopol a cauzat o gravă defecțiune în sistemul defensiv al Imperiului Bizantin în provinciile dunărene¹³¹. M. Comșa, V. Velkov și V. Popović au încercat, în ultimii ani, să aducă precizări asupra momentelor cronologice din intervalul amintit în care un sector sau altul al limesului bizantin de la Dunărea de Jos s-a prăbușit sub presiunea coaliției slavo-avare¹³². Considerăm că momentul 602 a însemnat o dereglare a sistemului militar la Dunăre nu însă și desființarea lui. Nu trebuie să uităm că răscoala lui Focas (împărat între 602–610) s-a datorat ordinului necugetat al lui Mauricius Tiberius (582–602) ca trupele bizantine să ierneze în condiții grele, la nord de Dunăre, pe teritoriul controlat și locuit în momentul acela de sclavini, anți și alți „barbari”¹³³. În anul 600, în urma unei păci de moment încheiată de bizantini cu avarii, chiar khaganul Baian fixase Dunărea ca frontieră între cele două state¹³⁴. Ordinul de iernare la nord de fluviu pe care împăratul Mauricius l-a dat trupelor bizantine are însă o explicație care rezidă în faptul că Imperiul de la Constantinopol încă mai considera teritoriile de peste dunăre ca aparținându-i. Acest lucru era ordonat și de către Justinian, în 538–539, prin Edictul XIII, capitolul XI, comandanților militari din Prefectura Orientului. Textul spune clar că, în caz de nemulțumiri sau abuzuri, „unitatea militară în întregime va fi strămutată din țară și așezată în ținuturile de dincolo de fluviul Istru sau Dunăre spre a sta de pază la hotarele de acolo...”¹³⁵. Intervalul cronologic dintre 602 și 679–680, când lângă Dunăre apar triburile protobulgare ale lui Asparuh, reprezintă pentru civilizația romanică de la Dunărea de Jos începutul unui lung șir de transformări profunde, ca de altfel pentru tot Imperiul Bizantin, o dată cu domnia lui Heraclius și a familiei sale (610–711)¹³⁶. Înființarea regimului politico-administrativ și militar al *themelor*; ofensiva bizantină sub Heraclius în Orient, asediul nereușit al avaro-perșilor asupra Constantinopolului la 626 ca și înființarea, la sud de Dunăre, a primului țarat bulgar, după 681, au dus la reorientarea interesului autorilor de proză literar-istorică bizantină în funcție de acțiunile oficiale, de problemele cu care se confrunța statul, aflat el însuși în plin proces de schimbări social-economice politice și religioase. Stabilirea în masă a slavilor la sud de Dunăre,

¹³⁰ C. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 732–733.

¹³¹ Pentru aceste probleme vezi pe larg: M. Sâmpetru, *op. cit.*, p. 217–245; Al. Suceveanu, Al. Barnea, *op. cit.*, p. 176–177; I. I. Russu, *Elementele traco-getice în Imperiul roman și Byzantium*, București, 1976, p. 156–159; G. Ostrogorsky, *op. cit.*, p. 75–76; V. Velkov, în *Völker*, p. 141–169; M. Comșa, *ibidem*, p. 219–230; Teodor, *Romanitatea*, p. 21; V. Popović, în *MEFRA*, 87, 1975, 1, p. 502–504.

¹³² Pentru sectorul dintre Durostorum și Halmyris (Murighiol, jud. Tulcea) M. Comșa încearcă unele precizări cronologice care nu ni se par concludente (*op. cit.*, p. 222–223) din motive pe care nu le vom dezvoltă aici.

¹³³ G. Ostrogorsky, *op. cit.*, I, p. 76; *DID*, II, p. 437–438; Teofilact, *Istorie*, p. 164–165.

¹³⁴ Teofilact, *op. cit.*, p. 151; I. Barnea, în *DID*, II, p. 437.

¹³⁵ *FHDR*, II, p. 387; Teodor, *Romanitatea*, p. 18–21; Gh. Ștefan, în *Dobrogea*, 1974, p. 69; M. Rusu, în *Banatica*, 4, 1977, p. 200–201.

¹³⁶ G. Ostrogorsky, *op. cit.*, I, p. 79–129; N. Iorga, *Istoria vieții bizantine*, București, 1974, p. 186–225; *DID*, II, p. 439–445; *DID*, III, p. 7–8; Al. Suceveanu, Al. Barnea, *op. cit.*, p. 177; D. Angelov, *Die Bildung des bulgarischen Volkes*, în *Les Slaves et le monde méditerranéen, VI-e–XI-e siècles*, Sofia, 1970, p. 7–12; L. Niederle, *Manuel de l'antiquité slave*, I, Paris, 1923, p. 98–114; Gh. I. Brătianu, *Marea Neagră*, 1, ed. V. Spinei, București, 1988, p. 248–249; idem, *O enigmă*, p. 79–80; Teodor, *Creștinismul*, p. 61–62; idem, *Romanitatea*, p. 47–53; I. Barnea, în *Peuce*, 2, 1971, p. 205–219; I. Nestor, în *RÉSEE*, 1, 1963, 1–2, p. 3–67; Gy. Moravcsik, *op. cit.*, I, p. 108–131.

la începutul secolului VII, crearea „sclavinilor” balcanice, ca și afluxul continuu al acestor populații peste fluviu, mai ales pe la Dunărea Mijlocie și prin vadul de la Durostorum au ușurat situația populației din regiunile nord-dunărene și îndeosebi din Transilvania¹³⁷. Aici este de admis pentru secolele VI–IX o conviețuire a populației romanice cu elemente gepido-avare și mai apoi, în secolele VIII–IX, cu slavii care pătrund succesiv¹³⁸. În regiunile din imediata vecinătate a Dunării: Banatul, Oltenia, Muntenia și sudul Moldovei dintre Carpați și Nistru, prezența bizantină se face simțită mai ales grație acțiunilor flotei de război care se deplasează pe fluviu, în amonte, fără a întâmpina rezistență. Crearea primului stat bulgar la sud de Dunăre în 680 va constitui totuși o piedică în calea legăturilor directe, pe uscat, cu zonele populate de foștii supuși bizantini ai provinciilor danubiene din nord-estul Peninsulei Balcanice. Reorganizarea politicii economice și navale a imperiului în sec. VII–IX în funcție de noua situație creată în bazinul Mării Negre și la Dunărea de Jos face ca interesele Bizanțului în aceste zone să se bazeze în principal pe flotă, inclusiv cea comercială, ca și pe menținerea unor puncte fortificate în nordul Mării Negre și la Dunăre, factori ce-i vor favoriza, deși nu ca altădată, activitatea comercială, politică, militară sau religioasă¹³⁹. Datorită disfuncționalităților create de formarea statului protobulgar informațiile privind realitățile etnice de la Dunărea de Jos sunt mult mai reduse numeric și, din nefericire, incomplete sau ambigui, iar uncori artificiale. Grecizarea imperiului, crizele vieții religioase generate de mișcarea iconoclastă, fac ca scrierile cu caracter istoriografic sau „cronografele” să abunde în superstiții, religiozitate și inexactități, mai ales cele provenind din mediul monastic¹⁴⁰. Recopierea vechilor opere ale istoriografiei greco-romane sau chiar romano-bizantine duce la compilații pline deseori de greșeli ale copiștilor, de termeni confuzi și anacronisme. Folosirea denumirilor arhaizante pentru noile populații de la granițele europene mult diminuate ale imperiului constituie un fenomen obișnuit.

În problemele care ne preocupă, pentru secolele VII–VIII d. Hr., deținem informații de neînlocuit din *Cronografia* lui Teofanes Mărturisitorul (*Confessor*) personaj eclesistic ce și-a scris opera între anii 810–814¹⁴¹. El continuă de fapt opera lui Georgios Synkellos, preluând-o, cu evenimentele dintre 284–813 d. Hr.¹⁴². Aflăm astfel că în anul 602, când se întâmplau tragicele evenimente ale răscoalei lui Focas la Dunăre, khaganul Baian al avarilor a ordonat lui Apsih, un comandant avar, să „distrugă neamul anților, ca fiind aliații romanilor”¹⁴³. Aceasta este ultima mențiune a lor în izvoarele istorice¹⁴⁴. După această dată o parte dintre „barbari” se stabilesc în imperiu¹⁴⁵. Sunt menționați în continuare avarii care, până la asediul nereușit al Constantinopolului la 626 constituie principala forță militară de la Dunăre în alianță cu slavii, bulgarii și gepizii¹⁴⁶. Către anul 630 puterea avarilor la sud de Dunăre descrește considerabil, ei vor fi din ce în ce mai rar amintiți, în izvoarele bizantine, cum ar fi *Legenda Sfântului Dumitru de la Tesalonica*¹⁴⁷ și *Cronica de la Monemvasia*¹⁴⁸. Asupra problematicii

¹³⁷ Iorga, *Histoire*, II, p. 320–321.

¹³⁸ M. Rusu, *op. cit.*, p. 201; K. Horedt și M. Comșa, în *Völker*, p. 13–16, 20–22, 227–229; M. B. Szöke, *The Question of continuity in the Carpathian Basin of 9-th century A. D.*, în *Antaeus*, 19–20, 1990–1991, p. 145–157; M. Rusu, în *Relations*, p. 123–153; Eugenia Zaharia, în *Dacia*, N. S., 38–39, 1994–1995, p. 334–336; D. Gh. Teodor, în *ArhMold*, 17, 1994, p. 223–251.

¹³⁹ G. Ostrogorsky, *op. cit.*, p. 84–85; Teodor, *Romanitatea*, p. 47–48; I. Barnea, în *Peuce*, 2, 1971, p. 205–210; R. Florescu, R. Ciobanu, în *Pontica*, 5, 1972, p. 382–384; H. Ahrweiler, *Byzance et la mer*, Paris, 1966, p. 67; Gh. Mănușu-Adameșteanu, în *Pontica*, 24, 1991, p. 199–309; R. Florescu, în *Pontica*, 19, 1986, p. 171–177; Teodor, *Creștinismul*, p. 60–62.

¹⁴⁰ N. Iorga, *Istoria vieții bizantine*, București 1974, p. 244–253; J. N. Ljubarskij, *New Trends in the Study of Byzantine Historiography*, în *DOP*, 47, 1993, p. 131–138 și notele 11, 12.

¹⁴¹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 250–251; H. Mihăescu, în *FHDR*, II, p. 591; Gh. Ștefan, *ibidem*, p. XV–XVI; Gy. Moravcsik, *op. cit.*, I, p. 531–533.

¹⁴² Gy. Moravcsik, *op. cit.*, I, p. 531; N. Iorga, *op. cit.*, p. 251.

¹⁴³ *FHDR*, II, p. 615–617.

¹⁴⁴ M. Rusu, în *Relations*, p. 129; idem, în *AIAC*, 21, 1978, p. 127; M. Comșa, în *Apulum*, 12, 1974, p. 311, nota 54.

¹⁴⁵ Vezi nota precedentă.

¹⁴⁶ *FHDR*, II, p. 617; G. Ostrogorsky, *op. cit.*, 91–92; G. Brătianu, *Marea Neagră*, 1, ed. V. Spinei, București, 1988, p. 248; Teodor, *Romanitatea*, p. 21.

¹⁴⁷ G. Popa-Lisseanu, *Dacia*, II, p. 99–104; Vl. Popović, în *Starinar*, 37, Belgrad, 1986, p. 103–133; Sp. Vryonis Jr., în *Hesperia*, 50, 1981, 4, p. 381–385 și bibliografia.

¹⁴⁸ Vezi discuții critice la: Sp. Vryonis Jr., în *BSt*, 22, 1981, 2, p. 410–411 și bibliografia; idem, *The Evolution of Slavic Society and the Slavic Invasion in Greece. The First Major Attack on Thessaloniki; A. D. 597.*, în *Hesperia*, 50, 1981, 4, p. 378–390; P. Lemerle, *op. cit.*, *passim*; V. Popović, în *MEFRA*, 87, 1975, 1, p. 445–504.

ridicate de aceste două izvoare care au generat în trecut, ca și astăzi, discuții foarte aprinse, nu ne vom opri, mai ales că ele vizează, totuși, o zonă geografică și o situație care nu implică intențiile rândurilor de față.

Revenind la Teofanes, amintim că, atunci când scrie despre sosirea bulgarilor lui Asparuh la nordul Dunării, puțin mai înainte de 680–681, el specifică faptul că aceștia s-au stabilit, temporar, într-un loc apărut natural numit *Onglos*. Acest loc era situat între fluviile Danapris, Danastris, și Dunăre și plasat de unii cercetători fie la nord de Dunăre, în Bugeac, fie în Muntenia sau chiar la sud de fluviu, în Dobrogea și Bulgaria¹⁴⁹. Tot cu acest prilej autorul menționat notează că în 679 d. Hr., când Asparuh a trecut Dunărea, în urma incidentului nefericit în care flota bizantină s-a retras crezând că împăratul Constantin IV Pogonatul fuge din calca dușmanilor, țara în care s-au așezat bulgarii se afla „atunci sub oblăduirea creștinilor”¹⁵⁰. Așadar ținuturile din sudul Dunării dobrogene erau încă sub controlul bizantin la 679–680. Constituirea statului bulgar cu capitala la Aboba (Pliska) și conviețuirea acestor nomazi turanici cu slavii și vechea populație traco-romană din zona de nord-est a Bulgariei de astăzi va fi de acum înainte o situație „de facto”. Sunt pomeniți sclavinii organizați în „cele șapte seminții sau triburi, printre care severienii”¹⁵¹. Ca urmare a pericolului bulgar, spre sfârșitul domniei sale, Constantin al IV-lea înființează *thema* Tracici, ne informează Constantin Porfirogenetul (913–959)¹⁵². Ulterior această *themă* va fi împărțită în trei: Bulgaria, Istros și Haemus¹⁵³. La 688 d.Hr. Teofanes ne informează că Justinian al II-lea atacă în Tracia „Sclavinii și Bulgarii”¹⁵⁴. Cu prilejul descoperirii militare bizantino-bulgare din secolele VII–X, autori ca: Nichifor – patriarhul Constantinopolului¹⁵⁵, patriarhul Fotie¹⁵⁶, Goergios Monahos¹⁵⁷, Leo Grammaticus¹⁵⁸, Genesisios¹⁵⁹ și Constantin Porfirogenetul¹⁶⁰ menționează unele nume de populații intrate mai recent în relații cu cele două state rivale. Unii autori ne dau nume de localități, dintre care: Tomis (nesigur)¹⁶¹, Lykostomion (Chilia)¹⁶², Selinas (Sulina)¹⁶³, Konstantia (Constanța)¹⁶⁴, Konopas (neidentificat)¹⁶⁵. Constantin Porfirogenetul relatează în *De administrando imperio* că, la nord de Dunăre, „în fața cetății Distra, se întinde țara pecenegilor”¹⁶⁶. Aceasta este o localizare certă, ca și vecinătatea acestor migratori cu rușii către nord, pe la jumătatea secolului X¹⁶⁷. În 837–838 flota bizantină readuce în țara lor pe supraviețuitorii celor 10 000 de locuitori din zona Adrianopolului, deportați la 831 de către hanul bulgar Krum în așa-numita „Bulgaria de dincolo de Dunăre”, a cărei identificare nu s-a făcut încă mulțumitor¹⁶⁸. Reținem însă persistența fenomenului de transferare a prizonierilor și captivilor din aria de interes a unor orașe către teritoriile nord-dunărene. Un contemporan al lui Constantin Porfirogenetul, Genesisios, descriind anumite evenimente din prima jumătate a secolului IX folosește deja termeni arhaizanți spre a desemna diversitatea etnică a soldaților armatei împăratului Teofil (829–842) care conducea „oști poliglote de slavi, huni, vandali, geți...”. Desigur că o astfel de componență pentru o armată din secolul IX este de-a dreptul fantezistă, autorul, probabil, intenționând să redea, prin vechile denumiri ale unor populații de mult dispărute, starea pestriță a armatelor de mercenari ai Bizanțului¹⁶⁹. Tot secolului al IX-lea aparțin câteva liste ale episcopilor patriarhici din Constantinopol. În trei dintre aceste *Liste ale episcopatelor* sunt menționate „eparhia Scițici, la Tomis” și „scaunul avarilor și sciților și fluviului Dunării”¹⁷⁰. E greu de precizat în ce condiții și ce întindere sau jurisdicție mai puteau avea astfel de unități

¹⁴⁹ Vezi pe larg discuțiile la P. Diaconu, în *Peuce*, 2, 1971, p. 193–203; C. Hălcescu, în *SCIVA*, 40, 1989, 4, p. 339–351; *DID*, II, p. 441–442; *FHDR*, II, p. 169; Gy. Moravcsik, *op. cit.*, I, p. 108–132, II, p. 213; P. Diaconu, *Recenzii și discuții arheologice*, I, Călărași, 1994, p. 128–130; U. Fiedler, *op. cit.*, I, p. 21–22; M. Comșa, în *Relations*, p. 174–176; Al. Suceveanu, Al. Barnea, *op. cit.*, p. 176–177.

¹⁵⁰ *FHDR*, II, p. 619; Gh. Ștefan, *op. cit.*, p. XV–XVI.

¹⁵¹ *FHDR*, II, p. 621; Vi. Popović, în *Starinar*, 37, Belgrad, 1986, p. 128–129; G. Ostrogorsky, *op. cit.*, p. 113–114.

¹⁵² G. Ostrogorsky, *op. cit.*, p. 119; I. Barnea, în *Peuce*, II, p. 207.

¹⁵³ *Ibidem*; I. Barnea, în *DID*, III, p. 10.

¹⁵⁴ *Ibidem*, p. 11.

¹⁵⁵ *FHDR*, II, p. 625; Gy. Moravcsik, *op. cit.*, p. 456–459.

¹⁵⁶ *FHDR*, II, p. 637; Gy. Moravcsik, *op. cit.*, p. 475–477.

¹⁵⁷ *FHDR*, II, p. 633; Gy. Moravcsik, *op. cit.*, p. 277–280.

¹⁵⁸ *FHDR*, II, p. 647.

¹⁵⁹ *Ibidem*, II, p. 655; Gy. Moravcsik, *op. cit.*, p. 265.

¹⁶⁰ *FHDR*, II, p. 657; Gy. Moravcsik, *op. cit.*, p. 356–390.

¹⁶¹ *FHDR*, II, p. 627.

¹⁶² *Ibidem*, p. 637.

¹⁶³ *Ibidem*, p. 659.

¹⁶⁴ *Ibidem*, p. 661.

¹⁶⁵ *Ibidem*.

¹⁶⁶ *Ibidem*, p. 669.

¹⁶⁷ Spinei, *Moldova*, p. 41–42; *FHDR*, II, p. 657, 669.

¹⁶⁸ Vezi discuțiile și bibliografia la I. Barnea, în *Peuce*, II, p. 209; idem, în *DID*, III, p. 12–13; Teodor, *Romanitatea*, p. 49; Simeon Magister, în *FHDR*, II, p. 631 și Leo Grammaticus, *ibidem*, p. 651–653; U. Fiedler, *op. cit.*, I, p. 32–33.

¹⁶⁹ *FHDR*, II, p. 655.

¹⁷⁰ *Ibidem*, II, p. 639; Teodor, *Creștinismul*, p. 61.

eclesiastice în mod practic, în secolul IX. Ele par a sugera totuși existența unei populații creștine pe ambele maluri ale Dunării de Jos¹⁷¹. Într-o altă lucrare a împăratului Constantin Porfirogenetul, *Despre provincii (De thematibus)*, intuind și explicând decăderea fostului stat roman din răsărit și referindu-se la modul cum el a descrescut teritorial până în secolul X, mai ales în partea sa europeană, autorul face o comparație expresivă a stăpânirii romane cu o plasă. Odată cu trecerea timpului „plasa a fost găurită” și cele mai multe ținuturi din Tracia „acum sunt stăpânite de străini”¹⁷². Din această figură de stil se degajă nostalgia și regretul unui cunoscător de istorie și al unui personaj cultivat, pentru măreția pe care Constantinopolul o avusese cu câțeva secole mai înainte. Nici acest autor nu renunță la folosirea termenilor arhaizanți pentru populațiile nord-dunărene mai puțin cunoscute. Prin „sciți” și „țara sciților” autorul desemnează pe migratorii turanici târzii sosiți în preajma Dunării după sfârșitul secolului IX¹⁷³. În acest caz, accepția acestor termeni este globală, cumulativă, mai ales în pasaje care nu necesită explicații detaliate asupra etnicului unei populații sau alta de la nord de Dunăre. Împăratul scriitor lasă să se înțeleagă, de pildă, că bulgarii, înainte de a ajunge la Dunăre în vremea lui Constantin IV (668–685), erau numiți „onogunduri” și abia după trecerea fluviului „a ajuns cunoscut și numele lor”¹⁷⁴. Avem astfel o dovadă clară că numele corect, ca să nu mai vorbim de încadrarea etnică, al unor migratorii sosiți în preajma Dunării era departe de a fi receptat și cunoscut în mediile culte ale capitalei de la Bosfor. Aceste denumiri erau adesea preluate în forme corupte sau suplinite de arhaisme ca: „sciți”, „geți”, „huni” sau atotcuprinzătorul „barbari”. În situația teritorială în care se afla Imperiul Bizantin între secolele VII–X este de înțeles că multe din realitățile etnice de la Dunărea de Jos nu numai că erau prezentate deformat de scrierile vremii, dar trebuie să admitem că multe erau de neînțeles sau imposibil de explicat, din motive obiective, de către majoritatea istoriografilor epocii. Se apela în aceste condiții la calchieri și preluări de denumiri clasicizante, din alte epoci istorice, unele de-a dreptul fanteziste¹⁷⁵. În ceea ce privește situația de la nord de Dunăre, Constantin Porfirogenetul vorbește în scrierile sale despre ținuturile și neamurile din preajma fluviului și a Mării Negre. Ne sunt prezentate în descrieri, uneori pitorești, varegii (vikingii), rușii, pecenegii, ungurii, sârbii, croații și bulgarii¹⁷⁶. Cât despre menționarea expresă a populației romanice din regiunile care ne preocupă putem afirma că pentru secolele VII–X nu deținem probe istoriografice foarte concludente. O explicație ar fi, așa cum s-a mai atras atenția, că, urmare a Constituției antoniniene din 212 d. Hr., termenul *romanus* desemna pe orice cetățean al Imperiului Roman. O dată cu fărâmițarea imperiului, în secolele V–VII se ajunge la desemnarea locuitorilor acestuia cu apelative provenind de la numele provinciilor, de exemplu: „sciți”, „moesi”, „traci” etc., în sensul de „romani” care locuiau în aceste provincii (Sciția Mică, Moesia sau Tracia). Când, în secolele VII–X, teritoriul Imperiului (de acum Bizantin) este ocupat parțial de formațiuni statale alogene, locuitorii de sorginte romană ai așa-numitelor „Romani” vor fi și ei desemnați nu după criteriul teoretic al originii lor, ci după numele regiunii, provinciei sau *themi* de baștină („macedoneni”, „traci”, „armeni” etc.)¹⁷⁷. Un caz special este menționarea în *De administrando imperio* a lui Constantin Porfirogenetul a populației romanice din Dalmația cu termenul „Romani” (Ρωμᾶνοι), în contrast cu cel de „Rhomei” (Ρωμᾶιοι) prin care erau desemnați locuitorii de limbă greacă ai statului bizantin. În acest caz este vorba de o coabitare a elementelor autohtone romanice (latine) cu cele slave organizate în „sclavinii”. Abia o dată cu marea ofensivă bizantină în Balcani, sub dinastia macedoneană, izvoarele istoriografice din secolele X–XI iau deja cunoștință și notează ca atare noile realități etnice din teritoriile balcano-dunărene. Printre aceste realități se numără și „vlahii” al căror nume, de origine germanică, a pătruns în greaca bizantină prin filieră slavă și prin care erau desemnați românii în pragul mileniului II d. Hr. Spre deosebire de populația loială a „Imperiului de naționalitate greacă” așa cum era Bizanțul în secolele VIII–IX, vlahii romanici, care vor reintra în granițele aceluiași imperiu care îi pierduse și în care se formaseră, sunt văzuți ca o populație nouă, „barbară”, în

¹⁷¹ V. Grecu, *Lămuriri*, în C. Porfirogenetul, *Carte de învățătură pentru fiul său Romanos*, București, 1971, p. 8.

¹⁷² *FHDR*, II, p. 671.

¹⁷³ *Ibidem*, II, p. 669, 671; V. Spinei, în *ArhMold*, 13, 1990, p. 106.

¹⁷⁴ *FHDR*, II, p. 671; Gy. Moravcsik, *op. cit.*, p. 65–67, 384–385.

¹⁷⁵ J. N. Ljubarskij, *op. cit.*, în *DOP*, 47, 1993, p. 131–132.

¹⁷⁶ V. Grecu, în *op. cit.*, p. 5–9; Gy. Moravcsik, *op. cit.*, p. 356–390; Spinei, *Moldova*, p. 41; idem, în *ArhMold*, 13, 1990, p. 103–148; P. Diaconu, în *Relations*, p. 235–248; U. Fiedler, *op. cit.*, p. 38–43; I. Barnea, în *DID*, III, p. 10–15.

¹⁷⁷ Vezi discuția și bibliografia la L. Bârzu, St. Brezeanu, *Originea*, p. 237.

contrast cu „rhomeii” de limbă greacă¹⁷⁸. Revenirea autorității bizantine pe hotarul Dunării la 971, sub Ioan Tzimiskes, readuce ținuturile din stânga și din dreapta fluviului în atenția izvoarelor narative cu atât mai mult cu cât se împlinesc un vis vechi de trei secole al basileilor de la Constantinopol¹⁷⁹. Ce însemna din punct de vedere etnic imensul spațiu de la Carpați până la Balcani și de la gurile Dunării până în Pannonia în secolele X–XIII ne spun chiar unele surse contemporane bizantine precum Mihail Attaliates, din secolul XI. În opera sa cu caracter istoric, prezentând situația de la Dunărea de Jos în anii 1072–1073, autorul menționat desemnează populația din orașele dunărene ca fiind „pe jumătate barbară” și vorbind „toate limbile”¹⁸⁰. Termenul „mixobarbar” (pe jumătate barbară) deși este un arhaism în greaca bizantină, desemna, în cazul de față, originea etnică diversă a populației de la Dunăre, ca și nivelul ei scăzut de cultură și civilizație comparativ cu acela de la Constantinopol¹⁸¹. Aceeași constatare asupra mozaicului etnic din ținuturile danubiene o face și Ioan Skylitzes în secolul XI¹⁸².

★

Din cele expuse până acum se pot desprinde unele concluzii cu privire la evoluția istorică a civilizației dintre Balcani, Carpați și Dunărea de Jos sub raportul realităților etnice așa cum sunt ele înfățișate de sursele narative bizantine aparținând intervalului cronologic dintre secolele al V-lea și al X-lea.

1. Nu se poate vorbi despre o „tăcere a surselor”, în mod absolut, asupra situației populațiilor de pe ambele maluri ale cursului inferior al Dunării. Este evident totuși că, în anumite momente din intervalul cronologic enunțat, a existat un anume dezinteres pentru populația de la nordul fluviului, explicabil în perioada secolelor VII–X prin însăși situația teritorială și politică a Bizanțului, ale căruia granițe nu corespundeau cu acelea din secolele IV–VI. Această conjunctură incontestabilă a făcut ca foarte multe informații sau realități etnice să nu fie cunoscute direct de către istoriografia bizantină sau să fie cunoscute pe căi ocolite ori după o mai lungă perioadă de timp. De aici rezultă impreciziile legate de redarea anumitor nume etnice, confuzia unora cu altele, folosirea unor termeni generici etc. Denumirile arhaizante folosite pentru unele populații din vremea respectivă se pot datora nu numai ignoranței sau a slabei informații ci, din contra, intenției unor autori de a-și etala stilul cult, clasicizant, ca o dovadă a stării lor intelectuale¹⁸³.

2. Viziunea istorică a celor mai multe dintre izvoarele narative bizantine corespunde întocmai intereselor și punctelor de vedere oficiale ale autorităților de la Constantinopol. Din această perspectivă numeroase scrieri au caracter apologetic, fiind menite a consolida prestigiul unui stat ce se voia universal, cu o vocație civilizatoare, dar care, adesea, nu mai dispunea de posibilități concrete pentru materializarea unor astfel de pretenții. Ca urmare, mulți autori bizantini își exprimă dezacordul sau chiar disprețul față de lipsa de cultură și primitivismul populațiilor „barbare” cu care Bizanțul, Noua Romă, intra în contact.

3. Unii autori bizantini, deși au anunțat deschis scopul științific, informativ, al operelor lor, l-au sacrificat în sensul obținerii premeditate de efecte literare, artistice, moralizatoare etc. Rolul și calitatea unor astfel de scrieri, din punct de vedere al informației cu caracter istoric, trebuie cercetate cu atenție și chiar cu circumspecție.

¹⁷⁸ *Ibidem*, p. 238–239; G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 185–191; N. Stoicescu, *Continuitatea românilor*, București, 1980, p. 179–182; Gh. I. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, ed. Val. Răpeanu, Chișinău, 1991, p. 44–48; P. P. Panaitescu, *Interpretări românești*², București, 1994, p. 70–72; N. Iorga, *Istoria românilor*², București, 1992, p. 101–102; U. Fiedler, *op. cit.*, I, p. 43–48; A. Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, ed. a-II-a, București, 1993, p. 23–45.

¹⁷⁹ Teodor, *Romanitatea*, p. 53–53; I. Barnea, în *DID*, III, p. 71–168; G. Ostrogorsky, *op. cit.*, p. 274–277; N. Iorga, *Istoria vieții bizantine*, București, 1974, p. 326–327; Gh. I. Brătianu, *Marca Neagră*, I, ed. V. Spinei, București, 1988, p. 316–317; P. Diaconu, în *Istros*, 5, 1987, p. 217–220, în care autorul își exprimă părerea că, la 971, solii care s-au închinat lui Tzimiskes la Distră reprezentau interesele unor regiuni nord-dunărene mult

mai întinse decât se credea și pe care bizantinii se înstăpâneau acum. Aceste teritorii erau, în opinia lui P. Diaconu, *op. cit.*, p. 218, „...toată Muntenia, Oltenia, dacă nu chiar și o parte a Transilvaniei, ca să nu mai vorbim de jumătatea sudică a Moldovei dintre Carpații Orientali și Nistru”. Autorul consideră că și Mesopotamia Apuseană, ca *themă* bizantină ce apare notată în *Taktikon*-ul de la Escorial, ar fi o creație bizantină de după 971 (bătălia de la Silistra) iar ea trebuie căutată în „regiunea din stânga fluviului, inclusiv Câmpia Dunării” (p. 218); U. Fiedler, *op. cit.*, I, p. 42 și comentariile lui P. Diaconu, în *op. cit.*, Călărași, 1994.

¹⁸⁰ *FHDR*, III, p. 73.

¹⁸¹ Pentru discuțiile privind aceste probleme vezi *DID*, III, p. 137–138; N. Ș. Tanașoca, în *RRH*, 12, 1973, I, p. 61–82.

¹⁸² *DID*, III, p. 128, 138.

¹⁸³ Vezi comentariul lui J. N. Ljubarskij, *op. cit.*, în *DOP*, 47, 1993, p. 131–132.

4. În primul plan al interesului istoriografiei bizantine din punct de vedere etnic, au stat acele populații care, prin forța lor militară sau numerică, au afectat, în rău sau în bine, interesele imperiului.

5. Putem afirma că, printr-o selecție și critică atentă, lipsită de prejudecăți științifice sau intenții preconcepționate, se pot câștiga multe informații, chiar dacă nu toate directe, despre existența și evoluția unui fond roman autohton, etnic și lingvistic, variabil din punct de vedere demografic și uneori mobil din punct de vedere geografic, între niște limite stricte dictate de spiritul colectiv de autoconservare și de interesele sale vitale. Fenomenul transportării de prizonieri romani sau romanici de către unii migratori de la sud la nord de Dunăre, instalarea conștientă a unor fugari originari din provinciile bizantine la nord de fluviu, în mediu „barbar”, vânzările și cumpărările de prizonieri și fugari practicate de migratori timp de mai multe secole; toate aceste stări de lucruri denotă existența, adeseori în umbră și anonimă, a unui factor uman continuu prezent pe ambele maluri ale Dunării. Acest rezervor etno-lingvistic, asupra căruia vicisitudinile istoriei celei de-a doua jumătăți a mileniului I d. Hr. au acționat permanent, este reprezentat tocmai de populația dacă-traco-romană sau romanică ce a cunoscut din punct de vedere demografic și creșteri și descreșteri, când pe un mal, când pe celălalt al Dunării. Așa cum am arătat, unii autori bizantini, bine informați, cu spirit critic și discernământ, atât cât era posibil în epocă, sesizează permanenta mișcare demografică declanșată de acțiunile războinice ale migratorilor, mai ales din secolele V–VII, în regiunile Dunării de Jos și Mijlocii. *Cu toate exagerările privind numărul mare de prizonieri aduși de „barbari” de peste fluviu, trebuie să admitem că prezența lor a fost, categoric, benefică pentru soarta romanității nord-dunărene, ca și aceea a fugarilor din imperiu stabiliți aici premeditat.* Pe bună dreptate, Gh. Brătianu remarcă faptul că, dintre cele „trei straturi etnice succesive” de populație romanică ce stau la baza formării poporului român, primul îl constituiau, fără îndoială, „coloniștii romanizați rămași în Dacia”, al doilea îl formau „prizonierii aduși de dincolo de Dunăre de către războinicii germanici, huni, avari și slavi”, iar ultimul strat era reprezentat de „populația romanizată din cele două Dacii Aureliene” ce a fugit „din calea slavilor care se instalau în Bulgaria, pe de o parte, împingându-i spre Tesalia și Epir pe cei ce vor deveni vlahii din Pind, iar, pe de altă parte, ocupau regiunile din Iugoslavia actuală”¹⁸⁴. Judecând astfel lucrurile ne putem explica persistența denumirilor de ape, forme de relief, localități antice până în evul mediu în bazinul dunărean. Desigur, lucrurile sunt mult mai complexe, însă spre o atare concluzie ne dirijează prezența fenomenelor amintite în relatările istoriografilor bizantini.

6. Slăbirea intensității influenței politice și militare bizantine la Dunărea de Jos, între secolele VIII–X, a contribuit, în mod neașteptat, la instaurarea unei perioade calme, mai ales în nordul Dunării, după încetarea conflictelor de amploare de pe fostul limes danubian. Acum au loc profunde transformări etno-lingvistice și socio-economice care vor genera, în plan arheologic, ceea ce, îndeobște, se numește „cultura Dridu” sau „balcano-carpato-dunăreană” și se definitivează procesul de naștere a limbii și poporului român¹⁸⁵.

O imagine globală asupra acestei problematice trebuie să beneficieze însă și de aportul altor cercetări, arheologice, lingvistice, antropologice, etnografice, etc. Considerăm că modesta noastră contribuție a readus în discuție probleme ce se credeau a fi fost definitiv explicate ori, în intenția noastră a stat tocmai repunerea în valoare a unor informații deja semnalate.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- L. Bârză, St. Brezeanu, *Originea* = *Originea și continuitatea românilor. Arheologie și tradiție istorică*, București, 1991.
 Brătianu, *O enigmă* = Gh. I. Brătianu, *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*, ed. St. Brezeanu, București, 1988.
 DID = R. Vulpe, I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, II, București, 1968; I. Barnea, Șt. Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, III, București, 1971.
 FHDR = *Fontes historiae Daco-Romanae*, II, III, București, 1970, 1975.
 Hunnen = F. Altheim, *Geschichte der Hunnen*, vol. II, V, Berlin, 1969, 1962.
 Iordanes, *Getica* = Iordanes, *Getica*, ed. I. C. Drăgan (trad. G. Popa-Lisseanu), Roma, 1987.

¹⁸⁴ Brătianu, *O enigmă*, p. 80–781; P. P. Panaitescu, *Interpretări românești*², București, 1994, p. 13–29, 42–45; A.

Armbruster, *op. cit.*, p. 17–45.

¹⁸⁵ Vezi nota precedentă.

- Iorga, *Histoire*, II = N. Iorga, *Histoire des Roumaines et de la romanité orientale, II, Les maîtres de la terre*, București, 1937.
- Mauricius *AM* = Mauricius, *Arta militară*, ed. H. Mihăescu, București, 1970.
- Mihăescu, *La langue* = H. Mihăescu, *La langue latine dans le sud-est de l'Europe*, București, 1978.
- Mihăescu, *La romanité* = H. Mihăescu, *La romanité latine dans le sud-est de l'Europe*, București, 1993.
- Pârvan, *Contribuții* = V. Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, ed. N. Zugravu, București, 1992.
- Popa-Lisseanu, G., *Continuitatea* = *Continuitatea românilor în Dacia, dovezi nouă*, București, 1941.
- Popa-Lisseanu, G., *Dacia*, I, II = *Dacia în autorii clasici; Autorii latini clasici și postclasici* (vol. I); *Autorii greci și bizantini* (vol. II) București, 1943.
- Popa-Lisseanu, G., *IIR* = *Izvoarele istoriei românilor*, I–XV, București, 1934–1939.
- Procopius, *Istoria secretă* = Procopius din Caesarea, *Istoria secretă*, ed. H. Mihăescu, București, 1972.
- Procopius, *Războiul* = Procopius din Caesarea, *Războiul cu goții*, ed. H. Mihăescu, București, 1963.
- Relations* = *Relations between the Autochthonous Population and the Migratory Populations*, București, 1975.
- Teofilact, *Istorie* = Teofilact Simocata, *Istorie bizantină*, ed. H. Mihăescu, București, 1975.
- Spinei, *Moldova* = V. Spinei, *Moldova în secolele XI–XIV*, Chișinău, 1992.
- Teodor, *Creștinismul* = D. Gh. Teodor, *Creștinismul la est de Carpați de la origini până în secolul al XIV-lea*, Iași, 1981.
- Teodor, *Romanitatea* = D. Gh. Teodor, *Romanitatea carpato-dunăreană și Bizanțul în veacurile V–XI e. n.*, Iași, 1981.
- Velkov, *Cities* = V. Velkov, *Cities in Thrace and Dacia in Late Antiquity*, Amsterdam, 1977.
- Villes* = *Villes et peuplement dans l'Illyricum protobyzantin*, Roma, 1994.
- Völker* = *Die Völker Südosteuropas in 6. bis. 8. Jahrhundert* (ed. B. Hänsel), in *Südosteuropa Jahrbuch*, 17. Band, Berlin, 1987.

SOME OBSERVATIONS ABOUT THE BYZANTINE LITERARY AND HISTORICAL SOURCES REGARDING THE REGION OF THE LOWER DANUBE IN THE 5th – 10th CENTURIES

SUMMARY

The author examines, mainly, the information of the late Roman and Byzantine literary sources concerning the ethnical realities on the Lower Danube in the second half of the first millenium.

The interest of the Byzantine authors for this geographical area is illustrated by the frequent mention of the different migratory populations and tribes (Gepidae, Huns, Slavs, Avars, Bulgars a. o.). This interest depended on the military and political relations of Byzantium with these ethnical groups.

However, the Byzantine authors notice the existence of an ethno-linguistical background, composed of the Thraco-Daco-Roman population living on the both banks of the Danube river. Sometimes this local background is represented, occasionally, by Roman (Byzantine) war-captives, refugees from Byzantium over the Danube, who were, often, ransomed by state or by their relatives (see: Priscus Panites, Procopius Caesariensis, Menander Protector, Theophylactus Simocatta, Pseudo-Mauricius a. o.). In *De aedificiis* Procopius notices many Latin and Thraco-Dacian toponymicals, in the 6-th century. The existence of this native human and linguistical fund represents the most recent stage of the complex process which generated the Romanian people and language. In the 10-th century the Byzantine sources pointed out the Greek name of Vlahoi (Walachi = Romanians).

The map presents the political situation from the Danube region in the 4th–6th centuries.

Translated by C. CHIRIAC